

บทที่ 7

ราชวงศ์ถังกับยุคจีนคลาสสิก

จักรวรรดิจีนได้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. 618 ภายใต้การนำของราชวงศ์ใหม่ชื่อ ราชวงศ์ถัง (T'ang) มีเมืองหลวงคือ ฉางอัน ต้นสมัยราชวงศ์นี้คือ ศตวรรษที่ 8 ถือเป็นหัวเริ่มหัวต่อระหว่างยุคโบราณกับต้นสมัยยุคใหม่ (Early Modern Age) ยุคใหม่ของประวัติศาสตร์จีนได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยของราชวงศ์นี้ (ระหว่าง ค.ศ. 618-907) ความเจริญที่ปรากฏล้วนมาจากการโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของจีนจนถึงศตวรรษที่ 20 ราชวงศ์ที่ปกครองจีนมาจนถึงราชวงศ์ถังล้วนเป็นราชวงศ์ที่เข้มแข็งในการรบและได้สถาปนาราชวงศ์ขึ้นด้วยพลังอำนาจทางการเมือง ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ราชวงศ์จะนิยมการปกครองคตินิพนิยม ใช้พระราชอำนาจจัดการด้านการเมืองและการใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดในการปกครอง แม้จะมีระบบราชการที่ได้พัฒนาขึ้นมาตามแนวทางคติซึ่งจืดจืดตาม ในสมัยราชวงศ์ถัง ได้มีความเปลี่ยนแปลงใหญ่ที่ลงเกิดขึ้นท่ามกลางสันติสุขและความสมบูรณ์พูนสุขในแผ่นดิน จนดูเหมือนว่า วัฏจักรแห่งราชวงศ์จะไม่ทวนปรากฏขึ้นอีกเลย เพราะตามหลักการแล้ว ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นภายในหลัง หรือระหว่างการพิชิตดินแดนตั้งราชวงศ์ หรือภายในหลัง หรือระหว่างการเมืองการปกครองแตกแยก

ในยามสงบ ไม่มีอะไรก่อเกิดความเปลี่ยนแปลงได้อย่างสุดที่จะหลีกเลี่ยงและอย่างง่ายดายเท่าความเดิบใหญ่ของประชาราษฎร์ ผลผลิต การค้า วัฒนธรรมและสถาบัน เป็นความเดิบใหญ่ที่เกิดได้ด้วยกว่าในยามกเลี้ยคืออย่างแน่นอน ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมและสถาบันในสังคมได้บดบังมิให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญระหว่าง ค.ศ. 712-756 ในรัชสมัยจักรพรรดิชานจุ (Hsuan-tsung) ความเปลี่ยนแปลงใหญ่ที่ลงเกิดขึ้นมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นความสมบูรณ์พูนสุข หรือความมั่งคั่ง สถาบันต่าง ๆ เดิบใหญ่ ศิลปกรรมเจริญรุ่งเรืองมาก

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังปรากฏในด้านการสร้างจักรวรรดิตด้วยกำลังแสนยา弩ภาพอันเกรียงไกร กองทัพราชวงศ์ถังประกอบด้วยกำลังกึ่งทหารมาจากชาวนาเสรี ทหารเตอร์กและทหารอาชีพ ต่อมากองทัพได้แปรเปลี่ยนเป็นกองทัพอาร์มประกอบด้วยอนารยชนและมีแม่ทัพเป็นอนารยชน ราชวงศ์ได้พัฒนาอำนาจของผู้บังคับบัญชาและจัดตั้งกองทัพประจำการและกำลังทหารทั่วไปที่ไม่สำคัญ ถ้าเป็นศึกใหญ่ ราชวงศ์ตั้งแม่ทัพและกองบัญชาการทหาร ตลอดจนส่งกำลังบำรุงจากเมืองหลวง แต่เมื่อมีการรบกับพวกเร่อร่อนเลี้ยงลัตว์ โดยเฉพาะพวกเตอร์กและอิเบติ ราชวงศ์ได้ตั้งมณฑลชายแดนมีผู้ว่าราชการเป็นทหารตั้งแต่ ค.ศ. 737 ผู้ว่าราชการทหารมีอำนาจปกครองพื้นที่และคุมกำลังพลนับแสน ความมั่งคั่งมีส่วนส่งเสริมให้การดำเนินการทำสงครามแฟ่ขยายอำนาจ

อาณาเขตประสบความสำเร็จมาก อาจจะกล่าวได้ว่า การสร้างจักรวรรดิอันแฝงไปศาลศึกคุณลักษณะ ที่เห็นเด่นชัดที่สุดของราชวงศ์ถัง

การสถาปนาจักรวรรดิ

ตั้งแต่แรกแล้วที่จักรพรรดิไหจุ่ง (T'ai Tsung, ค.ศ. 627-649) ได้ทรงยาตราทัพเข้าไปในเอเชียกลางและเกาหลี บรรดาอนารยชนเตอร์กซึ่งล้วนแตกแยกแบ่งฝ่ายตกเป็นประเทศราชของจีนในระหว่าง ค.ศ. 642-643 กองทัพจีนได้ยาตราไปไกลกว่าที่กองทัพสมัยยังคุ่นเคยไป จักรพรรดิทรงสถาปนาพระองค์เป็นข่าน (Khan-หรือราชา) ราชวงศ์ถังเจริญพระราชนิตรีกับพวกราชชนเตอร์กตะวันออกกลุ่มอุยกูร์ (Uighur) ซึ่งทรงอำนาจที่สุดในเอเชียกลาง และได้แผ่ขยายอำนาจเข้าครอบครองที่รับสูงปามีร์ (Pamir) ทุบเชาโอลุส (Oxus Valley) และต้นแม่น้ำลินธุ ชนชาติเบตที่จัดตั้งรวมตัวกันใน ค.ศ. 607 ที่ตกลงเป็นประเทศราชของจีน กำลังแสนยา弩ภาพจีนแฝงไปทั่วแต่ยังไม่มีโอกาสได้_parallel ผู้มีอิทธิพลในการรบกับอินเดีย เพราะภูมิประเทศเป็นที่อุกเขาสูงใหญ่กั้นอยู่ ถึงกระนั้น ใน ค.ศ. 648 กองทัพสมจีนอิเบตและแนวปาลกีล้าหาญาณชัยถึงขนาดจันได้ราชอาณาจักรนี้ของอินเดียภาคเหนือไปคุ้มชั่งไว้ที่ฉางอัน ในเอเชียตะวันออก กองทัพจีนได้เพียรพยายามที่จะพิชิตเกาหลีถึง 2 ครั้ง ใน ค.ศ. 645 และ 647 กว่าจะพิชิตได้ใน ค.ศ. 668 จักรวรรดิจีนแฝงไปทั่วเอเชียกลาง อิเบต เกาหลี เวียดนามเหนือ หรืออันนัม นับเป็นจักรวรรดิใหญ่ที่สุดในโลกในสมัยนั้น

ชนชาติต่างๆ ที่ตกไปอยู่ภายใต้การปกครองของจีนล้วนถูกกลืนชาติโดยพลังของอารยธรรมจีน กองทัพจีนเองก็ได้ใช้ชนต่างชาติมากมายเป็นกำลังรบ อนารยชนเหล่านั้นมีมือในการรบแต่ล้าหลังยากจน ในขณะที่จีนเองมีความมั่งคั่งและความชำนาญในการจัดตั้งปกครองตนเอง ความชำนาญทั้งสองทางทั้งการรบและการปกครองจึงผสมผสานกันเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนจีน ในการพัฒนาระบบการปกครองแบบรวมอำนาจให้มีความมั่นคงมากกว่าเดิม

ตั้งแต่สมัยยังคุ่น เป็นมหาอำนาจที่เจริญทัดเทียมจักรวรรดิโรมัน มาถึงสมัยราชวงศ์ถัง จีนได้เปิดประเทศค้าชายแดนต่างชาติมาก นครฉางอันถือเป็นมหานครลั่นตระหง่าน (“long lasting peace” city) และมีลักษณะเป็นมหานครสากล (Cosmopolitan) คับคั่งด้วยประชากรต่างเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรม ฉางอันเป็นมหานครที่สวยงามและมีสรรพสิ่งล้วนแต่แสดงความหรูหราฟุ่มเฟือยที่สุดแห่งยุค เป็นศูนย์กลางและสัญลักษณ์ของการปกครองแบบรวมอำนาจที่สุดและมีการจัดระเบียบแบบแผนอย่างดีทั้งจักรวรรดิ มหานครมีแผนผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประชากรกว่า 1 ล้านคน พระมหาราชวังตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ตรงกลางมหานครและพระราชนคร (Imperial city) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ถัดจากพระมหาราชวัง พระราชนคร เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ เพราะเป็นที่ตั้งของหน่วยราชการส่วนกลางระดับกระทรวงทบวงกรม พื้นที่ที่เหลือเป็นชุมชนมีกำแพงล้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสมอ่อนเมืองจำลอง ทั้งพระมหานครแบ่งเป็นด้าน

ตะวันออกและตะวันตก โดยถือประดุจศิลป์ตีอ่องพระราชาชั้นและพระราชนคร และประดุจศิลป์ตีอ่องพระมหานครซึ่งอยู่ในแนวเดียวกันเป็นเส้นแบ่งเขต

ราชวงศ์ถังประสบความสำเร็จในการสร้างเอกภาพและความสมดุลให้เกิดขึ้นในเวดวงศ์สถาบันการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ทำให้เจ้ามีความมั่นคง สามารถใช้อารยธรรมและสถาบันหลักในสังคมเป็นเครื่องพันฝ่าอุปสรรคและเป็นสื่อสร้างความเป็นเจ้าอันเป็นเบื้องต้นของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นเอกภาพของจักรวรรดิได้ จักรวรรดิจีนสมัยถังจึงเป็นจักรวรรดิที่ใหญ่ที่สุด มั่งคงที่สุด ทรงอำนาจที่สุด และเจริญรุ่งเรืองที่สุดในโลกในสมัยนั้น จีนพัฒนาความเจริญอย่างรวดเร็วมากเท่าแหล่งอารยธรรมอื่นในโลกร่วมสมัย ราชวงศ์ถังเป็นราชวงศ์ที่ทั้งเรืองอำนาจและรุ่งโรจน์ยิ่ง ยุคทองของจักรวรรดิในประวัติศาสตร์จีนมีสองครั้งคือ ยุคของราชวงศ์ชิงและราชวงศ์ถัง

ความเจริญทางวิทยาการ

ความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิสมัยถังปรากฏในด้านการริเริ่มและพัฒนาเทคโนโลยีสืบท่อจากอดีต โดยมีได้รับอิทธิพลความรู้จากโลกภายนอกนัก เช่น ธรรมชาติวิทยา ดาราศาสตร์ การแพทย์และคณิตศาสตร์ ความเจริญทางดาราศาสตร์ได้ข้องเกี่ยวกับการพยากรณ์เลี่ยงทาย เพื่อให้ล่วงรู้พระประสงค์ของสวรรค์ โดยมีการสังเกตอุปราคาของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ และปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นนิมิตบอกเหตุ ให้ตีความพระประสงค์ของสวรรค์ ดาราศาสตร์มีได้เจริญเกินขอบเขตจุดประสงค์นั้น

ในสมัยถัง ภูมิปัญญาได้เจริญรุ่งเรืองมากเพริ่มไปด้วยสื่อภาษาเป็นลายลักษณ์อักษรบนกระดาษและด้วยการพิมพ์ ตั้งแต่ ค.ศ. 650 ได้มีการริเริ่มใช้กระดาษแล้ว ระหว่างศตวรรษที่ 8 ถึงที่ 13 มีความคิดริเริ่มพัฒนาการพิมพ์สืบต่อจากสมัยยัง เพื่อสนองตอบความจำเป็นและความต้องการดำรงชีวิตรักษาและชาราชการ

อาจจะกล่าวได้ว่า การพิมพ์มีวัฒนาการมาจากการสร้างตรากัดใหญ่เพื่อใช้ในราชการเดิมสร้างตราด้วยการแกะลายลงบนโลหะ ต่อมารังสรรค์ด้วยไม้ สมัยยังเริ่มการพิมพ์ด้วยบล็อก (Block print) โดยวงกระดาษชั้นหนาๆ ทabenลงบนตัวพิมพ์ทินท์ที่แกะเป็นอักษร และใช้ถุงเชือฟาร์หรือหมึกอินเดีย (India ink) ขัดถูทุกส่วนที่ทابติดกับตัวพิมพ์ทิน จนกลายเป็นสีดำ การพิมพ์แบบนี้เป็นการพิมพ์ข้าด้วยบล็อก ตัวอักษรตัวนับพันกระดาษชา (A white-on-black production) การพิมพ์แบบนี้ยากลำบากเพริ่มและพิมพ์ทินมีน้ำหนักมาก สมัยถังจึงได้พัฒนามาเป็นแบบพิมพ์ไม้ และต่อมาพัฒนาเป็นแบบพิมพ์ตัวเรียง (Movable type) ใช้กระดาษหน้าพับสอง (Double-folded pages) จากการสร้างตราด้วยการแกะลงบนโลหะหรือไม้ พัฒนามาเป็นการพิมพ์สมุดภาพหรือตราด้วยแม่พิมพ์ไม้ขนาดเต็มหน้ากระดาษ (Full-page wood-block) การพิมพ์ด้วยบล็อกหรือแม่พิมพ์ติดต่อกันไปตามลำดับจะทำให้หนังสืออุกมาในรูปของม้วนกระดาษ (Scroll form)

แบบเดิม และการเว้นที่ว่างระหว่างตัวพิมพ์จะทำให้พับกระดาษขาดได้ตามระยะห่าง อีกด้านหนึ่งของม้วนพับถูกเย็บติดกันเป็นรูปเล่มหนังสือที่เข้าหน้าพับสองทบติดต่อ กันทั้งเล่ม

ระบบการพิมพ์ด้วยบล็อกเช่นนี้ทำให้ความรู้และวรรณกรรมแพร่หลายกว้างขวาง ไม่มีที่ใดในโลกที่รู้จักการพิมพ์มาก่อน แม้กระทั่งการสร้างตราก็ใช้ระบบการพิมพ์แบบนี้ โดยสร้างแม่พิมพ์ขนาดหน้ากระดาษ แกะลวดลายหรือตัวอักษรลงไป อาจจะกล่าวได้ว่า การพิมพ์เป็นหนังสือได้ทำให้ศิลปวิทยาการจีนเจริญก้าวหน้าและแพร่หลายไปทั่วจนถึงญี่ปุ่นและเกาหลีด้วยในระหว่างศตวรรษที่ 8 ถึงที่ 13 การเริ่มประดิษฐ์คิดค้นผลิตกระดาษและระบบการพิมพ์ก็เป็นเทคโนโลยีครั้งยิ่งใหญ่เมื่อนรากรฐานสำคัญของความเจริญทางด้านการศึกษาเรียนรู้หนังสือ อารยธรรมจีนจึงมีความเป็นเลิศด้านอักษรศาสตร์ โลกตะวันตกต้องใช้เวลาอีก 1,000 ปีกว่าจะเรียนรู้เทคโนโลยีนี้ไปจากจีนโดยรับถ่ายทอดไปจากເອົາເຊີກລາງແຕະວັນອອກໂກລ້າ

วิถีชีวิตเศรษฐกิจ

หลังจากที่ราชวงศ์ได้ครองจีนไม่นานถึง 1 ศตวรรษ ในรัชสมัยจักรพรรดินีอู่หوا (Wu-hou, ค.ศ. 690-705) ชาวนาถูกกดขี่ด้วยเดือนภาษีที่ติดเนื้อย่างหนักจนต้องอพยพทิ้งที่นา ปฏิกริยาธุนแรงได้เกิดขึ้นทั่วไปจนลุกมาอย่างเป็นกบฏอันลุกขาน (An Lu-shan) ขึ้นในระหว่าง ค.ศ. 751-763 ราชวงศ์ถังจึงเร่งปฏิรูปการคลัง จุดมุ่งหมายสำคัญคือ การควบคุมทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมุชย์ให้ทั่วถึงด้วยวิธีการจัดเก็บภาษีและการใช้แรงงานคนให้มีประสิทธิภาพ

1. รายได้รัฐ

ราชวงศ์ถังได้ยกเลิกภาษีรายหัว (Poll tax) แล้วจัดระบบภาษีใหม่โดยรวมภาษีทุกประเภทเป็นภาษีที่ติดประเภทเดียว จัดเก็บປีละ 2 ครั้ง (Double tax) คือเดือน 6 และเดือน 11 โดยถือหลักว่า พื้นที่เพาะปลูกเป็นหน่วยพื้นฐานของภาษีเกษตร เจ้าของที่ดินต้องเสียภาษีโดยไม่มีข้อยกเว้นแก่ชั้นชั้นสูงอีกด้อไป ใน ค.ศ. 780 ทุกมณฑลต้องประเมินปริมาณภาษีล่วงหน้าและจัดเก็บเอง การจัดเก็บภาษีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รัฐไม่สามารถที่จะควบคุมความมั่งคั่งของเอกชน และการค้าเสรีภายในจักรวรรดิได้

ในการจัดเก็บภาษีจากการค้าขาย ราชวงศ์ถังได้กำหนดมาตรฐานการซึ่งควรด้วย เป็นการเทียบค่าของสินค้าหลัก (Units of measures of equal value หรือ standard unit of value) กับเงินตราที่จะใช้แลกเปลี่ยน สินค้าหลักคือ ข้าวเปลือกและผ้าไหม เงินตราหลักคือ เงินสดและเหรียญภาษาปั้นเงิน (Silver) ภาษีการค้ามีปริมาณมากกว่าภาษีที่ติด และภาษีรายหัวหรือภาษีโรงเรือนที่เก็บตามความยากตีมีจน (Household tax) นอกจากเก็บภาษีจากสินค้าประมาณร้อยละ 10-20 ตามประเภทของสินค้าแล้ว ยังมีการจัดเก็บค่าธรรมเนียมจดเรือและค่าธรรมเนียมการค้าเป็นต้น

รายได้ของราชวงศ์ยังมาจากการผูกขาดการผลิตและการค้าผู้คนดินค้าที่มีกำไรสูงคือ เกลือ เหล็ก และชา ซึ่งถือเป็นสินค้าต้องห้าม และรายได้จากการมีอำนาจกำหนดราคาซื้อขายด้วยระบบภาษีอันหลากหลายทำให้ราชวงศ์มีรายได้เพิ่มมากขึ้นตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 8 ราชวงศ์สามารถจัดตั้งระบบบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ราชวงศ์จึงดำรงคงอยู่ได้ยาวนานกว่าอดีต คือ ยืนนานถึง 300 ปี สามารถสร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่และสร้างอารยธรรมยั่งนานได้

มาตรการที่สองในการปฏิรูปการคลังคือ การพัฒนาการขนส่งคมนาคมโดยเฉพาะระบบคลองเพื่อเชื่อมภาคเหนือซึ่งเป็นศูนย์อำนาจเข้ากับภาคใต้ซึ่งเป็นศูนย์เศรษฐกิจใหม่ เส้นทางสำคัญคือ คลองหลวง (Grand Canal) จากเมืองหางโจว (Hangchow) ไปนครฉางอัน มีการพัฒนาการขนส่งช้าๆ ยกเลิกการเกณฑ์แรงงาน ใช้แรงงานรับจ้างแทน การขนส่งคมนาคมสะดวกมาก สำหรับการจัดเก็บภาษีแบบราชวงศ์ถัง เพราะก่อนสมัยถังก็มีการค้าและเมืองใหม่ ๆ เกิดขึ้นอยู่แล้ว

2. การจัดที่ดิน

เมื่อต้นสมัยถัง ชาวนาเสียยังมีอยู่มากและยังมีที่ดินเป็นของตนเองในภาคเหนือ ราชวงศ์ถังได้ส่งเสริมการเกษตรและต้องการให้ชาวนาเป็นไห่มีที่ดินเป็นของตนเอง ด้วยการพื้นฟูระบบจัดสรรที่ดินเสมอภาคทุกปีแก่ชาวนาครั้งอายุระหว่าง 21-59 ปี ตามทะเบียนสำมะโนครัวให้มีที่ดินไม่เกิน 13.7 เอเคเลส 1/5 ของที่ดินเป็นพื้นที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไก่เป็นที่ดินของชาวนาโดยสิทธิ์ขาด ชาวนาจะมีหน้าที่ชำระภาษีแก่รัฐเป็นช้าวเปลือกหรือสิ่งทอ และให้เรียกเกณฑ์แรงงานรับใช้ราชการและห้องถังปีละ 20 วัน หรือเสียภาษีแทนการเข้าเเวร ระบบจัดสรรที่ดินได้ผลดีในระยะแรกเมื่อมีการใช้ระบบบันนพร้อมกับระบบชั้งตวงวัดแบบเทียบค่า การเพาะปลูกได้ผลดีชั้นประดานกินดือยดีและประชากรเพิ่มมากขึ้นในทุบทุบเช้ายังซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ให้รายได้มาก ราชวงศ์ถังยังสั่งออกกฎหมายลงสู่ทุบเช้ายังซึ่งเพื่อเป็นแรงงานเพิ่มผลผลิตการเกษตร

เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ที่ดินก็เริ่มเป็นปัญหา เจ้าหน้าที่ทุจริตการจัดสรรที่ดินโดยให้ที่ดินแก่ชาวนาหันอยกว่าพิกัดอัตรา 13.7 เอเคเลส ประเมินการแบ่งมรดกที่ดินเท่ากันแก่บุตรหลานได้ทำให้ชาวนาไม่ที่ดินที่มีขนาดลดลงมากหรือต้องเช่าที่ดิน เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 8 ระบบจัดสรรที่ดินล้มเหลว ชาวนาไม่ที่ดินไม่เพียงพอที่จะทำกิน มีภาระอันหนักอึ้งเหลือจะทนทานที่ต้องเสียภาษีและถูกเรียกเกณฑ์แรงงานเพื่อเข้าเเวร หรือเพื่อไปปรับและหรือเป็นแรงงานโยธาสร้างสิ่งสาธารณูปโภคสาธารณะ อาทิ การชลประทาน ชุดคุกคลองและบำรุงการชลประทาน หรือเป็นทหารประจำเมืองหลวงหรือชายแดนโดยต้องจัดหาเสบียงอาหารและอาวุธเงย ราชวงศ์ถังเป็นฝ่ายได้ประโยชน์จากชาวนาหลายล้านคนในรูปของภาษีและแรงงานให้เปล่า ชาวนาตกทุกชีด้วยยากและมีหนี้สินล้นพ้นด้วย จนต้องถูกอนหนี้สินด้วยการขายที่ดิน ที่ดินจึงตกเป็นของชนชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่ ชนชั้นนี้เป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน จึงมีที่ดินเพิ่มมากขึ้นผิดจุดประสงค์ของรัฐที่จะป้องกันมีให้มีการสร้างสมที่ดินอันเป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจและความมั่งคั่งของชนชั้นสูงจนเป็นภัยต่อรัฐ

ในสังคมจีน อิทธิพลของเจ้าของที่ดินย่อมขึ้นอยู่กับความมั่งคั่ง การถือครองที่ดินและการควบคุมกำลังผู้คน อิทธิพลเช่นนี้ปรากฏตั้งแต่แรกสถาปนาราชวงศ์ถังแล้ว เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่คือ ตระกูลผู้ทรงอำนาจ เป็นชนชั้นสูงที่สามารถใช้อำนาจอิทธิพลปกป้องดินแดนของตนมิให้อุญญ์ในช่ายต้องเสียภาษีและปกป้องผู้คนมิให้ถูกเรียกเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงาน อภิสิทธิ์ชันมีสิทธิ์พิเศษสืบตระกูลจึงสามารถครอบงำสังคมและการปกครองได้ กำลังผู้คนก็ล้วนเป็นคณะบริวารและเป็นกำลังในการรบได้ ต่อมาในศตวรรษที่ 8 ระบบจัดสรรที่ดินเสมอภาคสามารถป้องกันอภิสิทธิ์ชันมิให้มีอำนาจและความมั่งคั่งเหมือนเดิม โดยการรับทรัพย์ด้วยลดขนาดที่ดินในครอบครอง การตัดฐานอำนาจเช่นนี้เป็นไปโดยง่าย เพราะตระกูลชนชั้นสูงส่วนใหญ่ล้วนอยู่ในกับศึก สงครามกลางเมืองภายหลังราชวงศ์ชุยลินสุดอำนาจลง ไม่มีพลกำลังมากเพียงพอที่จะต่อต้านรัฐที่ลดอำนาจทางเศรษฐกิจของตนได้ อีกทั้งระบบการจัดเก็บภาษีปีละ 2 ครั้งบังคับให้ตระกูลชนชั้นสูงต้องเสียภาษีที่ดินด้วย แม้แต่ระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการก็ตัดสิทธิ์พิเศษของตระกูลชนชั้นสูงไปแล้ว

ทั้งระบบจัดเก็บภาษีใหม่ ระบบสอบคัดเลือกและระบบจัดสรรที่ดินเสมอภาค ล้วนเป็นระบบที่ลดอำนาจทางการเมืองการทหารและเศรษฐกิจของชนชั้นสูงไปมากจนถึงขั้นทำให้ตกต่ำลง ความเติบใหญ่ทางเศรษฐกิจการค้าก็มีบทบาททำให้ผู้คนมีความเป็นอยู่พอยังซึ่งดีขึ้นกว่าเดิมโดยมิต้องพึ่งพาตระกูลชนชั้นสูงมากเหมือนอดีต รูปแบบการถือครองที่ดินกระจายไปหมด ย่อมเป็นการยากที่จะถือครองที่ดินขนาดใหญ่เป็นผืนเดียวกันได้อีก ตระกูลชนชั้นสูงจึงแบ่งจะหมู่บ้าน นาทึครอบงำในสังคมจีนได้อีก ส่วนใหญ่ต้องปรับเปลี่ยนฐานะมิให้ตกต่ำด้วยการสร้างบทบาทใหม่เป็นข้าราชการหรือเป็นผู้มีความรู้ความสามารถสามารถพอกที่จะเป็นผู้นำห้องเรียน

แต่แล้วเมื่อระบบจัดสรรที่ดินล้มเหลวในกลางศตวรรษที่ 8 การถือครองที่ดินและการจัดเก็บภาษีปีละ 2 ครั้ง มีความยุ่งยากsslับชั้นมาก เจ้าหน้าที่ทุจริตในการจัดสรรที่ดินเสมอภาค ราชวงศ์ถังจึงเปลี่ยนประเภทภาษีเป็นภาษีที่ดิน ยกเลิกภาษีรายหัว เจ้าของที่ดินต้องเสียภาษีที่ดินที่ให้ชาวนาเช่า อันเป็นจุดเริ่มต้นของความนิยมเป็นเจ้าที่ดิน (Landlordism) ซึ่งจะกลายเป็นเอกลักษณ์ของเศรษฐกิจชนบท จนถึงศตวรรษที่ 20 เจ้าของที่ดินคือข้าราชการและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น มีทั้งประเภทถือครองที่ดินมาก และถือครองที่ดินพอควร จนถึงที่ดินขนาดเล็ก ที่ดินส่วนใหญ่จากการซื้อ การจับจอง บุกเบิกหรือยึดที่ธรณีสงฆ์ ราชวงศ์ถังมิได้มีข้อห้ามเอกสารถือครองที่ดิน ชาวนาที่ดินน้อยลงหรือไม่มีเลยจนต้องเช่าที่นา ความสมพันธ์ระหว่างชาวนาผู้เช่ากับเจ้าของที่ดินมิได้มีลักษณะเป็นเจ้ากับข้าในระบบศักดินาสามิภกติอีกแล้ว หากแต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาในฐานะที่ก้าสติดที่ดินกับเจ้าของที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ ความจริงก็คือแบบเก่าหมดไปแล้ว ชาวนามีความเป็นไมากกว่าเก่าและชำรุดเช่าเป็นผลผลิตกึ่งหนึ่ง มิได้อาคัยทำประโยชน์ที่ดินโดยใช้หยาดเหงื่อแรงงานและภาษีเป็นเครื่องตอบแทนเหมือนอดีต

ชาวนา อีกประเภทกล้ายเป็นแรงงานรับจ้างในที่ดินของชนชั้นเจ้าที่ดินใหม่ สภาพความเป็นอยู่ ตกต่ำ แม้จะเป็นไก่มากขึ้น เช่นนั้นแสดงชัดว่า การเกษตรของจีนขึ้นอยู่กับแรงงานคนมากกว่าแรงงานสัตว์ โดยมีผลผลิตต่อหันนวยพื้นที่ต่ำมาก ความยากไร้ย่อมทำให้ชาวนาแม้จะเป็นประชากรส่วนใหญ่ของจักรวรรดิไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นลูกค้าสำคัญของพ่อค้าและชาห์เมือง ทั้งๆ ที่การค้าและการบริการสมัยถังเจริญมาก จนถึงขั้นก่อเกิดการปฏิวัติการค้าขึ้น การค้าและการบริการเจริญขึ้นได้อย่างไร?

3. การค้าชาย

ในปลายสมัยถัง จีนเริ่มปฏิวัติการค้าโดยปราบภัยลักษณะสำคัญ คือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการพัฒนาการค้าภาคเอกชน การค้ามีได้มีเฉพาะภายในจักรวรรดิเท่านั้น หากแต่ยังมีกับโลกภายนอกโดยเป็นการค้าทางทะเลเป็นส่วนใหญ่ (Maritime Commerce) กับอินเดีย โลกเมดิเตอร์เรเนียน เอเชียกลางและโลกตะวันตก นับตั้งแต่ราชวงศ์ถังพิชิตอาณานิคมต่อรักตะวันตกได้ในระหว่าง ค.ศ. 642-643 การค้าทางบกเป็นกองควราวาในเอเชียกลาง ก็ได้เริ่มต้นขึ้นใหม่ แต่ยังไม่มีความสำคัญขนาดเป็นการค้าระหว่างทวีป การค้าต่างประเทศในระยะแรกเป็นการค้าโดยรัฐผู้ขาด ตลาดการค้าสำคัญอยู่ที่นครโลหยางและฉางอัน ตามภูมิภาคก็มีตลาดการค้ามาก ต่อมา รัฐได้กำหนดการค้าเฉพาะแห่งไว้ที่เมืองกว่างตุ้งและหยางโจว (Yang-chou) ในปลายสมัยถัง ศูนย์การค้าทางบกได้ย้ายจากภาคตะวันตกเฉียงเหนือมาเป็นการค้าทางทะเล เพราะมุสลิมผู้ครอบครองเอเชียกลางได้ปิดเส้นทางการค้าทางบก

แม้ราชวงศ์จะผูกขาดการค้ากับโลกภายนอก แต่ได้ให้ชนต่างชาติทำการค้าในนามของรัฐ พ่อค้าอาหารเป็นผู้ดำเนินการค้าให้จีนในการค้ากับเอเชียใต้และเอเชียตะวันตก พ่อค้าเกาหลีที่มณฑลชานตุ้งเป็นผู้ดำเนินการค้าแทนจีนในการค้ากับเกาหลีและญี่ปุ่น พ่อค้าต่างชาติมีนิคਮหรือแหล่งที่อยู่อาศัยตามชายฝั่งทะเล เป็นนิคਮขนาดใหญ่ที่ปักครองตนเอง และทำการค้าขนาดใหญ่ พ่อค้าอีกประเภทหนึ่งเป็นผู้แทนรัฐในการจำหน่ายสินค้าที่ได้กำไรสูงคือ เกลือและชา แต่ต่อมาในศตวรรษที่ 9 การค้าที่ได้กำไรดีที่สุดก็คือชา รัฐเข้าดำเนินการค้าแทนพ่อค้าต่างชาติ กำแพงที่เคยช่วยกันพ่อค้าจากรัฐได้ถูกพังทลายลง อาชีพค้าชายฝายเป็นอาชีพที่ข้าราชการและรัฐผูกขาดเสียเอง

สินค้าหลักของการค้าต่างประเทศคือ แร่ธาตุประเภททองคำ เงิน ตะกั่วและดีบุก สินค้าหัตถกรรมได้แก่ ไหม หนังสือ ภาพวาด งานศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องถ้วยเปลือกไข่ เป็นที่นิยมสูงทุกหนแห่ง สินค้าที่จีนต้องการคือ ผ้าฝ้ายเนื้อดี ม้า หนังสัตว์ สินค้าฟุ่มเฟือย ไม่น้อยไปกว่า เผชิรนิลจินดา เครื่องเทศและฯ เมื่อโลกตะวันตกเปิดการค้ากับโลกตะวันออกในศตวรรษที่ 15 เครื่องถ้วยเปลือกไข่ไปถึงยุโรป เป็นเครื่องแสดงการสืบต่อเนื่องของการส่งออกเครื่องถ้วยเปลือกไข่ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 8

ระบบเงินตราแต่เดิมของจีนจนถึงต้นสมัยราชวงศ์ถังใช้แต่เหรียญภาษาปัณฑง ผ้าไหมมีได้เป็นที่นิยมใช้แลกเปลี่ยนแล้ว การค้าชายและการชำระภาษีเป็นเงิน ตลอดจนการที่ราชวงศ์ถังใช้เงินเพื่อบริหารราชการ ล้วนทำให้มีการใช้จ่ายเงินมาก เศรษฐกิจจีนมีการใช้เงินตราอย่างแท้จริง (Money Economy) รายได้จากการค้าชายและการค้าผู้คนโดยรัฐมีปริมาณมากกว่าภาษีที่เรียกเก็บจากที่ดิน แต่การใช้เงินตราปริมาณมากขึ้นย่อมทำให้รัฐผลิตเหรียญภาษาปัณฑงไม่เพียง เหรียญภาษาปัณฑงขาดแคลนในห้องตลาด จนรัฐต้องออกมาตรการห้ามส่งออกเหรียญภาษาปัณฑงบ้าง เก็บภาษีส่งออกเหรียญภาษาปัณฑงของแตงสูงมาก เหรียญทองแดงนิยมใช้มากในเชิงตะวันออกและไปกลดลงทวีปแอฟริกาตะวันออก มาตรการผลิตเหรียญภาษาปัณฑงด้วยเหล็กก็ไม่เป็นที่นิยม เพราะมีมูลค่าถูกเกินไป หายสุด รัฐได้ผลิตเหรียญภาษาปัณฑงด้วยทองคำและเงิน หรือกำหนดน้ำหนักมาตรฐานทองคำพัฒนาและแห่งเงินใช้สະพัดในห้องตลาด แร่ธาตุสองประเภทนี้มีมูลค่าสูงมากแต่มีน้ำหนักไม่สะดวกในการขนส่งหรือติดตัวไปไกล

ต้นสมัยถังมีการคิดใช้ตัวสินเชื่อ (Paper Credit) และธนบัตร (Paper Money) หลายรูปแบบที่นิยมมากคือ ตัวแลกเงิน ("Flying cash" หรือ money draft) ซึ่งใช้สำหรับน้ำหนักแล้วสามารถนำไปรับการชำระคืนภายหลังที่เมืองหลวง และตัวแลกเงินเป็นเงินตราใช้แลกเปลี่ยนกันในวงการค้า ธนบัตรอีกประเภทหนึ่งคือ ในฝากเงิน (Certificates of deposit) ของธนาคารเอกชนที่เรียกค่าบริการได้ถอนในอัตราร้อยละ 3 มีธนบัตรหลายรูปแบบของธนาคารเอกชนทุกแห่งตามเมืองใหญ่ๆ ที่ชื่อคือ ธนบัตรของธนาคารเอกชนหลายแห่งของเมืองเจิงตู (Chengtu) ซึ่งถือว่าเป็นธนบัตรแท้จริงแบบแรกของโลก คิดค่าบริการในอัตราร้อยละ 3 กำหนดได้ถอนเมื่อครบ 3 ปี ระบบเงินตราที่พัฒนาจนมีลักษณะลับซับซ้อน เช่นนั้นถือเป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูง ไม่มีที่ใดทัดเทียมได้จนถึงปลายศตวรรษที่ 19^ศ อีกทั้งเป็นเครื่องแสดงถึงความเติบใหญ่ของเศรษฐกิจเงินตราเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในวิถีชีวิตเศรษฐกิจจีน

การที่จีนมีระบบเงินตราที่ใช้ทั้งเหรียญภาษาปัณฑงและธนบัตรและมีองค์กรเอกชนทำหน้าที่เป็นธนาคารให้บริการการชำระเงิน โอนเงิน ฝากเงิน ให้สินเชื่อและระดมเงินทุน ย่อมเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดีว่า เศรษฐกิจจีนมีการหมุนเวียนเงินตราและเงินทุนเป็นเศรษฐกิจการเงิน (Money Economy) แสดงความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสูงในวิถีชีวิตเศรษฐกิจอย่างไรก็ตาม การปฏิวัติการค้าที่ปราฏความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและ การค้าภาคเอกชนนั้น แม้จะมีความเจริญก้าวหน้าที่สุดในโลกแห่งยุค แต่ไม่ก่อให้เกิดผลเป็นความเปลี่ยนแปลงในสังคมและการเมืองการปกครอง เพราะจีนเป็นสังคมที่ข้าราชการเป็นใหญ่และมีการจัดตั้งองค์กรดี ความก้าวหน้าจึงขึ้นปฎิวัติที่เกิดขึ้นในการค้าชายดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อรัฐมาก ราชวงศ์ได้กำหนดการค้าเฉพาะแห่ง กำหนดสินค้าต้องห้ามค้าขายกันเอง กำหนดปริมาณสินค้าเข้าสินค้าออกและกำหนดราคายืดหยุ่นโดยผ่านคนกลางคือ รัฐเป็นส่วนใหญ่ พ่อค้าต้องค้าชายภายในตัวการควบคุมเข้ม

งวดของรัฐ ต้องเสียภาษีอากรค่าธรรมเนียมสารพัดประเภทตามตลาดการค้าที่เปิดและควบคุมโดยรัฐ การค้าชายฝั่งจะต้องจดทะเบียนทั้งสิ้น รัฐเป็นนายทุนทั้งผลิตและจำหน่ายสินค้าที่มีกำไรงาม เช่น เกลือ ไข่ม ชา รัฐทำหน้าที่เป็นพ่อค้านายทุนเสียเอง เมืองเกิดใหม่หรือพัฒนาจนเป็นเมืองใหญ่โตหลายแห่ง การชนส่งสินค้าผ่านด่านรายทางต้องชำระค่าผ่านด่านและเสียภาษีคุลการตลาดจนต้องให้สิ่งของกำนัลเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเพื่ออำนวยความสะดวกในการค้า

การควบคุมผู้ค้าและเรียกผลประโยชน์ในรูปของภาษีอากรค่าธรรมเนียมและสิ่งของกำนัลล้วนทำให้การค้าพัฒนาภายใต้การจำกัดขอบเขตโดยรัฐ ลูกค้าของธุรกิจคือ ข้าราชการและเจ้านา ตลอดจนชาวต่างประเทศ สภาพการค้าเช่นนี้เป็นบังคับให้พ่อค้าต้องยอมประสานผลประโยชน์กับรัฐมากกว่าจะต่อต้านแข็งขึ้นรัฐ การปฏิวัติการค้าจึงเป็นการพัฒนาที่ถูกควบคุมกระบวนการมีให้เติบใหญ่เต็มที่ เสมือนเป็นการ “บอนไซ” ไว้ รัฐทรงอำนาจในการครอบครองทรัพย์ในดิน สินในน้ำ กำลังผู้คนและวิถีทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกหรือการค้า รัฐเป็นผู้กำหนดวิธีการพัฒนาทรัพยากรในแต่ละดินทุกประเภทดังกล่าวเพื่อประโยชน์ของรัฐโดยตรง เอกชนต้องมีบทบาทเจริญรอยตามมากกว่าจะเป็นผู้ริเริ่มหรือควบคุมเอง การปฏิวัติการค้าจึงมีได้ ก้าวหน้าไปถึงขั้นปฏิวัติอุตสาหกรรมแบบโลกตะวันตกในศตวรรษที่ 18 ในกลางศตวรรษที่ 8 ความไม่มั่นคงภายในอันปราภูmajahab (ระหว่าง ค.ศ. 755-763) ได้ทำให้ราชวงศ์ไม่มีประสิทธิภาพในการควบคุมและกำกับดูแลการค้าให้มีความมั่นคงและมีให้การค้ากำไรเกินควรได้อีก พ่อค้าน่าจะมีโอกาสค้าขายได้มาก แต่ความไม่สงบสุขภายในและความไม่ปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สินอันสืบเนื่องมาจากการเสื่อมถอยอำนาจของราชวงศ์เป็นอุปสรรคใหญ่หลวงต่อการค้า โดยปริยาย อันที่จริง ก่อนจะเสื่อมสิ้นอำนาจ ราชวงศ์เองก็ยกที่จะควบคุมวิถีชีวิตเศรษฐกิจแล้ว เพราะระบบการจัดสรรที่ดินเสนอภาคล้มเหลวและตลาดของรัฐล้ม รัฐขาดรายได้แต่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นร่ำรวย

พัฒนาการทางการเมือง

อันที่จริงแล้ว คนจีนได้ซื้อว่าเป็นอัจฉริยะในการจัดตั้งองค์กรมาก อาทิ ธรรมจีนที่สืบทอดมาถึงราชวงศ์ถังที่สำคัญคือ คตินิยมความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ (Kinship) และสถาบันหลักในสังคมโดยเฉพาะระบบราชการและระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการตามคติของ ระบบราชการมีดุลประสานมาก เพราะข้าราชการจีนล้วนได้รับการศึกษาอบรมประหนึ่งօกماจากเบ้าหломเดียวกันให้มีความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมตามคติของ ระบบราชการประกอบกันขึ้นทุกส่วน ประกอบให้มีเอกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Homogenous) ที่สุดในโลก ระบบการปกครองที่สืบทอดมา มีการรวมอำนาจ มีประมวลกฎหมาย 4 หมวด การปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งพื้นที่เป็นมณฑล มีการสื่อสารกันด้วยการตั้งสถานีไปรษณีย์ตามรายทาง แต่การปกครองที่ดีเช่นนั้น จะมี

ประสิทธิภาพเพียงได้ย่อมขึ้นอยู่กับตัวบุคคลคนละผู้ปกครอง ดังจะเห็นได้ว่า ปัญหาการบริหารราชการของราชวงศ์ยั่งเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ราชวงศ์ต้องสิ้นสุดอำนาจลง

ราชวงศ์ถังได้พัฒนาการเมืองการปกครองให้ทันสมัยหลายด้าน มีความคิดริเริ่มและประเพณีใหม่เกิดขึ้น เริ่มตั้งแต่ประเพณีการตั้งพระสมัญญานามสำหรับจักรพรรดิ จักรพรรดิเกาจือ (Kao Tsu) ผู้สถาปนาราชวงศ์เป็นพระปฐมบรมจักรพรรดิ (High Progenitor) จักรพรรดิไทจุ่ง (T'ai Tsung) เป็นพระบรมบุรุพกษัตริย์ (Grand Ancestor) จักรพรรดิชวนจุ่ง (Hsuan Tsung) เป็นพระบุรุพกษัตริย์ลี้ลับ (Mysterious Ancestor) และเป็นสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ (Ming Huang, Enlightened Emperor)

1. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน

เมื่อต้นสมัยราชวงศ์ถัง ราชวงศ์นี้ก็ได้มีผิดแผลแตกต่างจากราชวงศ์อื่นนักที่ต้องยินยอมให้บรรดาแม่ทัพนายกองซึ่งเป็นชนชั้นสูง (Military aristocracy) มีบทบาทร่วมในการใช้อำนาจปกครอง ใน การปกครองแผ่นดิน จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดเป็นเต็มขาดโดยมีองค์กรระดับสูง 3 องค์กรในส่วนกลางที่ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินและตราพระบรมราชโองการ (1) ราชเลขาธิการ (Imperial Secretariat) มีหน้าที่กำหนดดวินจัยนโยบายราชการแผ่นดินและตราพระบรมราชโองการ (2) สำนักเอกอัครมหาเสนาบดี (Chancellery) มีหน้าที่ตรวจสอบการใช้พระราชอำนาจโดยมีอำนาจพิจารณาข้อวินิจฉัยสิ่งการของราชเลขาธิการและให้ทบทวนใหม่ (3) สำนักเลขานุการใหญ่ (Grand Secretary) มีหน้าที่สนองพระราชวินิจฉัยและพระบรมราชโองการ มีหน้าที่บริหารด้วยโดยมีองค์กรในบังคับบัญชาคือ กระทรวงทั้ง 6 (Ministries หรือ Board) นอกจากนั้น ส่วนกลางยังมีองค์กรอื่นที่สำคัญยิ่งคือ องค์กรฝ่ายตุลาการประจำบดี 9 ประเภท มีหน้าที่ดำเนินคดีอันเกี่ยวกับพระราชพิธีบุชาวยุ พระราชพิธี พิธีการทูต คดีในพระราชสำนัก การอุทธรณ์ (Judicial Review) และคดีความเกี่ยวกับการจ่ายเงินเดือนเป็นข้าวเปลือกและการชนส่งภาษีข้าวเปลือก องค์กรระดับล่างยังมีอีกมากมายที่สำคัญคือ บรรดาสำนักงาน (Bureau) ที่มีหน้าที่เฉพาะกิจ อาทิ ราชบัณฑิตยสถาน สำนักงานสรรพากร สำนักงานผู้ตรวจราชการ (Censors)

สำนักงานผู้ตรวจราชการเป็นสถาบันที่มีคุณลักษณะเฉพาะและเป็นตัวอย่างการจัดตั้งองค์กรที่แสดงอัจฉริยภาพของจีน เพราะเป็นองค์กรภายในที่ควบคุมระบบราชการ ผู้ตรวจราชการเป็นข้าราชการชั้นสูงมีหน้าที่สืบค้นและสอบสวนพฤติกรรมข้าราชการที่ส่อไปในทางคิดคดทรยศ เป็นเกณฑ์ หรือทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ แล้วทำหนังสือชี้กล่าวบังคับมูล ผู้ตรวจราชการยังมีอำนาจขนาดกราบบังคับมูลทักษะหัวการใช้พระราชอำนาจในทางที่มิชอบได้ตามแบบอย่างหน้าที่ของราชบัณฑิตในสมัยโบราณ

เพื่อให้การปกครองสามารถอำนวยการได้อย่างมีประสิทธิผล โดยเฉพาะในด้านการครอบครองและบริหารจัดการทรัพยากรในแผ่นดินที่สำคัญคือ ที่ดินและแรงงานคน ราชวงศ์ถังได้วางรากฐานการคลังใหม่โดยตั้งระบบจัดสรรที่ดินเสมอภาค ระบบกำลังกึ่งทหารและระบบหัวหน้าทั้ง 3 เป็นการสร้างประสิทธิภาพในการปกครองผู้คนและจัดเก็บภาษีอากร และได้พัฒนาระบบราชการให้มีประสิทธิภาพในการบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมอำนาจ

2. ระบบนิติศาสตร์

ในการบริหารราชการแผ่นดินเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จำเป็นต้องมีการใช้ประมวลกฎหมายไทยแบบเดียวกันทั้งแผ่นดิน ราชวงศ์ถังได้สร้างประมวลกฎหมาย 4 หมวดคือ ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ประมวลกฎหมายลักษณะการปกครอง ประมวลกฎหมายรวมลักษณะอาญาและลักษณะการปกครอง ประมวลกฎหมายกำหนดระเบียบการบังคับใช้กฎหมาย ประมวลกฎหมายให้ความสำคัญ 2 ด้านเท่านั้นคือ ลักษณะการปกครองและลักษณะอาญา สะท้อนให้เห็นความสำคัญของกระบวนการความสงบสุขของจักรวรรดิ ยังไม่มีประมวลกฎหมายแพ่งที่จะเห็นความสำคัญของกิจกรรมรายวันไป เมื่อมีความชัดเจนหรือพิพากษ์กันเอง รัฐให้ราชภูมิธรรมดำเนินการแก้ไขเอง อย่างไรก็ตาม ประมวลกฎหมายถังมีความละเอียดมากขึ้นโดยสะท้อนหลักมนุษยธรรม ก่อให้เกิดหลักการนับแต่นั้นมาว่า ข้าราชการผู้ทำหน้าที่บริหารและตุลาการผู้ซัญญาต ต้องใช้กฎหมายเพื่อวินิจฉัยความคดีอย่างเป็นอิสระ

3. การปกครองส่วนภูมิภาค

ราชวงศ์ถังได้จัดระบบการปกครองภูมิภาคใหม่ให้เหมาะสม เดิมยังคงรูปแบบของการจัดพื้นที่เป็นจังหวัด (Chou, Prefectures) และอำเภอ (Hsien, Subprefectures)³ ต่อมา ได้เปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่การปกครองเป็นมณฑล (Province) มีทั้งหมด 15 มณฑล มีหน้าที่รวมอำนาจในการกำกับดูแลจังหวัด (Prefectures หรือ circuits) พื้นที่การปกครองระดับล่างคือ อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน ให้ปกครองตนเอง ข้าราชการการปกครองภูมิภาคล้วนแต่ตั้งมาจากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคมีที่ทำการ (Yamen) เป็นเอกเทศ ส่วนห้องถินมีการปกครองตนเองโดยมีชนชั้นผู้ดี (The Gentry) เป็นผู้นำร่วมในการดำเนินกิจกรรมทั้งราชการและกิจการในห้องถิน เป็นการร่วมกันบำบัดทุกชั้นบารุงสุข จัดเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานเพื่อราชการ ส่วนกลางได้ควบคุมการปกครองภูมิภาคโดยการจัดตั้งกองทัพและส่งขันทีไปร่วมกับผู้ว่าราชการในการปกครองภูมิภาค เมื่อส่วนกลางรวมอำนาจได้มั่นคงแล้วได้ลดขนาดและปริมาณของมณฑลลง กำหนดให้การปกครองมณฑล จังหวัดและอำเภอเป็นการปกครองแบบถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกันและตรวจสอบการใช้อำนาจกันเอง

เพื่อให้การติดต่อราชการสะดวกเร็ว ราชการศัลป์ได้พัฒนาระบบไปรษณีย์ เส้นทางน้ำ และเส้นทางบก ทุก ๆ 10 ไมล์สถานีไปรษณีย์ ร้านอาหารและโรงเรือนที่พักเพื่อให้บริการการ ขนส่งการคมนาคม ที่พักและอาหารแก่ข้าราชการ โดยจัดทำบัญชีค่าบริการไว้เป็นหลักฐานด้วย

4. ข้าราชการ

โครงสร้างการปกครองที่จัดใหม่ต้องมีระบบราชการที่พัฒนาแล้วด้วย ในสมัยซ่างและโจา ครอบครัวและเครือญาติมีอิทธิพลทำให้เกิดการปกครองโดยชนชั้นสูง (Aristocratic Rule) ในปลาย สมัยยัง สังคมจึงมีชนชั้นเด่นชั้นคือ บรรดาตรราชภูมิผู้ปกครอง (Shi, Elite Families) ผู้ทรงคุณความ รู้รับใช้จักรพรรดิ และประชาชนทั่วไป การแต่งงานระหว่างชนชั้นเกื้อจะถือได้ว่าเป็นข้อห้ามที่เดียว ชนชั้นสูงตั้งแต่นั้นมาจนถึงปลายสมัยถังเองมี 2 ประเภทคือ ชนชั้นสูงแห่งแซ่ที่ยังไห่ และชนชั้น สูงที่เป็นสมาชิกของแซ่โดยรับราชการ ตรราชภูมิชนชั้นสูงล้วนมีชื่อชั้นทะเบียนราชการ สำเนาจ้ออิพล ของชนชั้นสูงมักไม่ยังไห่นาน เพราะบรรดาราชวงศ์ผู้ปกครองบังคับให้ชนชั้นสูงแบ่งมรดกแก่บุตร หลานเท่ากัน เพื่อสลายพลังเอกสารของชนชั้นสูงมิให้สืบทรราชภูมิเป็นอันตรายต่อรัฐ และได้จัด ตั้งระบบราชการก่อปรัชญาคณะบุคคลที่ได้รับการศึกษาอบรมและมีความประพฤติเป็นภูมิปัญญา ข้าราชการห้องถินคือ เจ้าเมืองและผู้ว่าราชการเป็นผู้ที่ส่วนกลางแต่ตั้งให้เข้ารับราชการ โดยมีการ สำรองอีกชุดหนึ่ง ข้าราชการประทุมนี้มาจากกระบวนการในสังคม (Social process) ตั้งกล่าว แทนที่ชนชั้นสูง ระบบราชการในสมัยชุยได้คัดคนดีมีวิชาเข้ารับราชการโดยวิธีการจัดสอบคัดเลือก โดยยังคงมีกระบวนการทางสังคมอยู่ เปิดโอกาสให้มีการใช้เครือข่ายเส้นสายอิทธิพลให้ผู้มีญาติ ตรราชภูมิสามารถรับราชการสืบสานงานภาพแห่งตรราชภูมิชนชั้นสูงต่อไป ถึงกระนั้น ตรราชภูมิชนชั้นสูงที่ หวังจะสืบท่ออำนาจจ้ออิพลต่อไปต้องให้บุตรหลานศึกษาอบรมและสอบเป็นข้าราชการ ดังนั้น ชาติ ตรราชภูมิความสำคัญน้อยกว่าความสามารถ

เมื่อถึงสมัยถัง จึงมีการปกครองโดยข้าราชการ (Bureaucratic Rule) ข้าราชการ ปฏิบัติราชการโดยเป็นผู้แทนจักรพรรดิ มีได้เป็นผู้แทนชนชั้นอีกแล้ว ตำแหน่งราชการมีได้เป็น ตำแหน่งสืบตราชภูมิ แม้ชาติตรราชภูมิยังมีความหมายมาก การสืบตำแหน่งในวงศ์สกุลมีเฉพาะ ตำแหน่งข้าราชการสำนักกระดับสูงเป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Imperial councillors) ที่ทรงเกียรติแต่ ไม่มีอำนาจ ข้าราชการสมัยถังมีหน้าที่หลักคือ การสำรวจและจดทะเบียนสำมะโนครัวและที่ดินเพื่อ ประโยชน์ในการจัดเก็บภาษีที่ดินและเกณฑ์แรงงาน การทำหน้าที่กำกับดูแล และการทำหน้าที่ฝ่าย ตุลาการ ราชการศัลป์มีข้อห้ามข้าราชการรับราชการในบ้านเกิด มีที่ดินในพื้นที่การปกครองมีได้ มีญาติ พี่น้องรับราชการในหน่วยราชการเดียวกันมีได้ ข้าราชการต้องปฏิบัติราชการโดยคำนึงถึงประโยชน์ สุขของแผ่นดินและจักรพรรดิเป็นที่ตั้ง มิใช่คำนึงถึงแต่ส่วนตนและชนชั้นของตน ผู้ที่จะเป็น ข้าราชการสมัยถังล้วนมีคุณวุฒิและวุฒิบัตร (Degree holder) จึงจะมีคุณสมบัติเข้าสอบคัดเลือก

ผ่านการประเมินความรู้คติชี้จืดตามตำราคลาสสิก และผ่านการประเมินความสามารถชั่นนำญ การในทุกสถานการณ์ ข้าราชการส่วนใหญ่ต้องสอบผ่านก่อนเป็นเบื้องต้น ผู้ที่จะรับราชการจึงต้องเตรียมตนเองให้พร้อมทางคุณวุฒิ ต้องมีการศึกษาอบรมอย่างดี

ราชวงศ์ถังได้จัดตั้งสถานศึกษาทั่วไป คณะกรรมการอำนวยการของราชบัณฑิตยสถาน (Directorate of the Imperial Academy) ได้จัดตั้งสถานศึกษาแห่งชาติหลายแห่งขึ้นในเมืองหลวง สถานศึกษาระดับสูงสุดคือ บรรดาวิทยาลัยเสรีนิยม (Liberal Colleges) นักศึกษาส่วนใหญ่มาจากราชตระกูลและตรรกะลุนแห่งชั้นสูง ส่วนสถานศึกษาอีกประเภทที่ราชวงศ์จัดตั้งคือ สถานศึกษาเทคนิค (Technical School) ให้การศึกษาอบรมด้านกฎหมาย อักษรศาสตร์และคณิตศาสตร์ ผู้ที่จบการศึกษาจากสถานศึกษาประเภทนี้ไม่มีตำแหน่งราชการก้าวหน้าเท่าพวกแรก ในมณฑลจังหวัดและอำเภอที่มีสถานศึกษาหลวง แต่การศึกษาไม่เป็นระบบเบี่ยบเท่าใดนัก ผู้เข้าสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการล้วนเป็นผู้จบการศึกษาจากสถานศึกษาหลายประเภทตั้งกล่าว และพระราชสำนักเงย์จัดส่งคนเข้าสมัครสอบด้วย มีการกำหนดปริมาณผู้เข้าสอบจากทุกราดดับพื้นที่การปกครองโดยเทียบกับขนาดประชากรในพื้นที่ กระทรวงพระราชพิธีเป็นผู้จัดระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ การสอบเป็นกระบวนการใหญ่มีพิธีริบต่องมากและมีความศักดิ์สิทธิ์น่าเกรงขามมาก การจัดสอบมีข้อสอบหลายประเภทเป็นรายวิชาและสาขาวิชา

ผู้เข้าสอบสาขาศึกษาเทคนิคสอบความรู้ตามรายวิชา อาทิ กฎหมาย ศิลปการเขียนตัวอักษรหรืออักษรจิตรศิลป์ (Calligraphy) และคณิตศาสตร์ มากไม่ก้าวหน้าในราชการเท่าผู้ที่สอบໄเล่ผ่านความรู้ตามตำราคลาสสิก และผู้ที่สอบหน้าที่นั่งในพระราชวังโดยจารพรรดิทรงตั้งพระกระทุกตาม ผู้ที่สอบหน้าพระที่นั่งได้ (Chin-shih degree) นั้นมีอยู่มาก ถือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทรงเกียรติภูมิสูงมากเทียบเท่าดุษฎีบัณฑิตในความหมายปัจจุบัน ได้รับตำแหน่งราชการก้าวหน้าที่สุด ระบบสอบคัดเลือกมีกระบวนการการสอบหลายระดับ ผู้สอบໄเล่ได้วิชาอักษรศาสตร์ (Literary examinations) และต้องเข้าสอบอีกรอบก่อนรับตำแหน่ง กระทรวงบริหารบุคลากรเป็นผู้จัดสอบข้อเขียนประเมินความสามารถในการใช้ดุลพินิจและความสามารถในการเขียน และสอบสัมภาษณ์ เพื่อประเมินบุคลิกภาพและวากศิลป์ ต่อจากนั้นต้องสอบประเมินความรู้ความสามารถเพื่อเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง (Merit Examinations) เป็นการสอบเพื่อคัดคนที่ไม่เหมาะสมออกไป

ระบบสอบคัดเลือกข้าราชการที่มีกระบวนการการสอบลับซับซ้อนเช่นนี้เปิดโอกาสแก่คนทุกชนชั้น แต่ในความเป็นจริงย่อมมีโอกาสเปิดให้ชนชั้นสูงได้เบรี่ยบในการศึกษาอบรมและการสอบ เพราะสถานศึกษาส่วนใหญ่ล้วนมีผู้ก่อตั้งดำเนินการเป็นชนชั้นสูง ระบบราชการในภูมิภาคล้วนเป็นผู้สนับสนุนตัวบุคคลเข้าสอบที่เมืองหลวง ทั้งจักรพรรดิและข้าราชการชั้นสูงสามารถเสนอตัวบุคคลเข้าสอบหรือรับรองบุคคลนั้นไม่ต้องผ่านการสอบคัดเลือก การสอบคำนึงถึงชาติธรรมประกอบด้วยถึงไม่คำนึงถึง การศึกษาและการสอบก็เป็นของชนชั้นสูงอยู่ดี เพราะการศึกษายาวนานไม่เปิด

โอกาสให้ผู้ที่มีฐานะต่ำต้อยได้รับการศึกษา การศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ข้าราชการส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ที่มีชาติธรรมคุณชั้นสูงยังคงมีอิทธิพลในการศึกษาและการสอบเป็นข้าราชการตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว แต่ต่อมาถึงกลางสมัยถัด ระบบราชการคำนึงถึงความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์ (Merit system) ในการรับคนเข้ารับราชการและพิจารณาความต้องการสอบ ระบบราชการของราชวงศ์ถึงเป็นระบบที่เริ่มต้นเป็นระบบราชการพลเรือน (Civil Service) ตามความรู้ความสามารถ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ล้วนเป็นบันทิตมีวุฒิบัตรทั้งสิ้น ใน ค.ศ. 657 ทั้งแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไฟศาลมีข้าราชการเพียง 13,500 คนปกคลองประเทศ 50 ล้านคน⁴

การศึกษาอบรมตามคติซึ่งจือเพื่อเข้าสอบเป็นข้าราชการเป็นการรักษาประเพณีศึกษา ตามแนวทางต่ำราคลาสสิก ปัญญาชนเจ็นล้วนมุ่งหมายเป็นข้าราชการ จึงเป็นทั้งผู้สนับสนุนระบบของการปกคลองและเป็นผู้ปกคลองในระบบฉบับนั้น ปัญญาชนเป็นผู้ศึกษาอบรมยาวนาน เป็นผู้เข้าสอบและปกคลองบ้านเมืองเอง การศึกษาของเจ็นจึงเป็นการศึกษาเพื่อออกแบบเป็น “เจ้าคนนายคน” ระบบการศึกษาและระบบสอบคัดเลือกภายใต้ฐานรากของระบบจักรพรรดิราชย์ (Imperial Rule) ผู้สร้างระบบและปกคลองตามระบบคือ ปัญญาชน จึงไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ระบบการปกคลองตามวิสัยปัญญาชนทั่วไป

กระบวนการศึกษาและกระบวนการสอบมีได้ปิดกันโอกาสแก่สามัญชนที่อาจมีข้าราชการหรือผู้มีฐานะต่ำสนับสนุนให้ทุนรอน สามัญชนเคราะห์พยายามดึงกล่ำมากและมีความเชื่อว่า ตนมีโอกาส ถ้ามีความรู้ความสามารถและมีผู้สนับสนุน สามัญชนจึงมีได้ต่อต้านกระบวนการศึกษาและการสอบ ระบบการศึกษาเพื่อรับราชการและระบบการสอบคัดเลือก ล้วนแสดงชัดว่า การจัดการศึกษาและการสอบมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาคนดีมีวิชาเข้ารับราชการมากกว่าจะมีจุดมุ่งหมายให้คนจบการศึกษาเพื่อมีความรู้และสามารถประกอบอาชีพทั่วไป การจัดการศึกษาและการสอบเพื่อราชการทำให้ระบบราชการของจีนเป็นระบบของบันทิตบนพื้นฐานของระบบความต้องการสอบตามความสามารถ (Educated Bureaucracy of Merit) เป็นแห่งแรกของโลก ปัญญาชนเป็นชนชั้นปักษ์ของแล้ว มีใช้ในการบริหารชนชั้นสูงอีกด้วย ชนชั้นใหม่นี้จะมีพื้นเพการศึกษาอบรมแบบเดียวกัน และมีความคิดเห็นแบบเดียวกัน มีคุณธรรมแบบเดียวกัน มีความสัตย์ซื่อจริงรักภักดีต่อระบบการปกครอง และมีความรู้สึกยึดมั่นในพิธีกรรมอันถูกต้องเหมาะสมและมีมาตรฐานความประพฤติอันดี งานเป็นระเบียบแบบแผน ระบบการปกครองเป็นระบบคนดีมีวิชาปักษ์ (Meritocracy)⁵

การศึกษาอบรมยังมีส่วนส่งเสริมการเลื่อนฐานะในสังคม ระบบสอบคัดเลือกทำให้การปกครองสามารถดำเนินไปได้กว้างขวางเป็นระบบระเบียบมากตามคตินิยมซึ่งจือ ระบบการศึกษาและสอบเพื่อเป็นข้าราชการ คือ ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ด้านหนึ่งของอารยธรรมจีนที่ไม่มีที่ใดทัดเทียมได้

ระบบราชการพลเรือนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ลักษณะนี้เป็นอุดมการณ์แห่งรัฐ มีการศึกษาตำราคลาสสิก มีการศึกษาอบรมตามคติของจื่อ มีการจัดตั้งระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ มีประเพณีเช่นไหว้ปรมາจารย์ของจื่อและมีการตั้งพระราชพิธีประจำปี ระบบราชการพลเรือนยังมีบทบาทส่งเสริมประเพณีการแต่งประวัติศาสตร์โดยมีการพัฒนาปรัชญาประวัติศาสตร์สืบต่อเนื่องยาวนาน และระบบราชการนี้มีบทบาทสำคัญเบื้องหลังความเจริญรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ระบบราชการจะดีเด่นเช่นนั้น ก็ยังมีข้ออ่อนด้อยเหมือนกัน การศึกษาและการสอบตามตำราคลาสสิก ทำให้การศึกษาของจื่อเป็นการศึกษาความรู้เฉพาะด้านเดียวอย่างลึกซึ้ง โดยมิได้มีการศึกษาศิลปวัฒนธรรมด้านอื่นอย่างเต็มที่ ปัญญาชนจึงขาดความคิดสร้างสรรค์และไม่แสวงหาความรู้อื่นใด ปัญญาชนมีความรู้และความคิดเห็นทางเดียวกันหมด และถือว่าการศึกษาความรู้ของตนเป็นเลิศ แล้ว ไม่พึงศึกษาศิลปวัฒนธรรมอื่น ข้าราชการที่ผ่านการศึกษาแบบนี้ปกครองบ้านเมืองตามคตินิยมนี้ ไม่คิดสร้างสรรค์ พัฒนาการบริหารด้านอื่นหรืออื่น ชนชั้นปักครองของจื่อจึงมีโลกทัศน์อันคับแคบ งมงายอยู่กับการศึกษาต่ำรับตามคติของจื่อ ใช้สติปัญญาความสามารถเพื่อศึกษาความรู้ของอดีต มากกว่าจะสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อปัจจุบันและอนาคต ปัญญาชนจึงอยู่ในโลกแห่งอดีตตามไม่ทันโลกในยุคใหม่ของศตวรรษที่ 19⁷

ระบบราชการจึงตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังมีพลังอนุรักษ์นิยมสูงมาก ระบบมีความเชื่อมั่นในหน้าที่รักษาภูมายและระเบียบแบบแผน ทัศนคติความเชื่อถือเด่น (Ethos) นั้นยืนยงคงอยู่ ท่ามกลางกลุ่มลัทธิและวิกฤติการณ์ในประวัติศาสตร์ วิกฤติการณ์เพียงแต่คุกคามอำนาจจากอาณาจักรลิทัวเนีย แต่ไม่สามารถคุกคามระยะยาวแบบแผนของสังคมที่ตั้งมั่นได้ ระบบราชการมีพลังแข็งแกร่งที่จะพัฒนาบูรณะสถานภาพและพลังของระบบให้สามารถดำเนินไปได้อย่างสืบต่อเนื่อง ทุกราชวงศ์ต้องพึ่งพาอาศัยระบบราชการและผู้ดีในท้องถิ่น (Gentry) ระบบสอบคัดเลือกของระบบราชการก็เป็นพลังอำนาจพิเศษและพลังเสถียรภาพอันพิเศษของจักรวรรดิ อาจจะกล่าวได้ว่า ผลงานยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ถังที่ได้ฝากชื่อไว้ในแผ่นดินคือ ระบบการปกครองแบบรวมอำนาจและระบบสอบคัดเลือกซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่มนุษย์ได้คิดค้นขึ้นมา⁹ อาจถือเป็นเอกลักษณ์ของอารยธรรมจีนด้วยความเจริญเติบใหญ่ของชนชั้นผู้ปักครองที่เป็นบัณฑิตนักวิชาการ (Scholar Elite) ในปลายสมัยถังได้เปิดหนทางกว้างเตรียมไว้สำหรับการพัฒนาภูมิปัญญาที่รุ่งโรจน์ในสมัยซ้องภาคเหนือ (Northern Song period) เมื่อสิ้นสมัยถัง ก็เป็นการปิดฉากอำนาจอิทธิพลของตระกูลชนชั้นสูงด้วย วงราชการเองก็มีความแตกแยกแบ่งฝ่าย ภายในพระราชสำนักเอง ขันทีก็เป็นใหญ่ทั้ง ๆ ที่จกรพรรดิทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ที่ผู้คนนิยมไว้ใจจะล่วงละเมิดพระราชอำนาจมีได้ แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง จกรพรรดิทรงปักครองตามคำแนะนำของเสนาบดีที่ปรึกษาซึ่งมาจากระบบราชการพลเรือน

ในระบบราชการที่ถูก “ทันสมัย” สำหรับผู้คนร่วมสมัยในโลก การใช้อำนาจหน้าที่มิได้เป็นไปตามระเบียบปฏิบัติราชการเสมอไป พระราชอำนาจมีโอกาสที่จะแทรกแซงหรือละเลย

ระเบียบปฏิบัติได้ อาทิ ในรัชสมัยจักรพรรดิถังเตอจุง (T'ang Te-tsung, ค.ศ. 779/780–805) ราชบัณฑิตยสถานยันหลิน (Hanlin Academy) ทำหน้าที่เป็นราชเลขาอิการส่วนพระองค์ (Personal secretariat) ในการออกพระบรมราชโองการและตราพระราชนูญญาติ คณะกรรมการเลขาอิการชั้นการบังคับบัญชาต่อจักรพรรดิเท่านั้น มิได้ชั้นต่ำหน่วยราชการใด อำนาจหน้าที่ตามลำดับของราชการจึงขาดความศักดิ์สิทธิ์และใช้บังคับได้ยาก เหล่าขันที่ผู้แวดล้อมใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมักจะเยอทะยานไฟอำนาจ เป็นพลังอำนาจของระบบและระเบียบรากการที่ทรงพลังยิ่ง เพราะเป็นที่ไว้วางพระราชทุกทัยให้ถ่วงดุลอำนาจข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ขันทีมักจะมีบทบาทแทรกแซงหรือบังคับบัญชาการฝ่ายหน้าและมีบทบาทสำคัญในกระบวนการลีบราชสันตติวงศ์ ในฐานะที่เป็นเสมือนคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์และราชเลขาอิการโดยพฤตินัย ตลอดจนในบางรัชสมัย ขันทีได้บัญชาการกองทหารวัง ขันทีคือคู่แข่งที่น่ากลัวที่สุดทางการเมืองของข้าราชการ การต่อสู้แย่งชิงอำนาจทุกวิถีทางระหว่างขันทีกับข้าราชการ คือ เหตุการณ์ธรรมดายังเป็นปกติสัยบันเวทในการเมืองจีน

พลังอำนาจแห่งอีกด้านหนึ่งมาจากการเมืองเหลี่ยมเหลวและตรรกะทั้งหลายของพระมเหสีเทวี ตลอดจนอำนาจอิทธิพลของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ในสมัยราชวงศ์ถังเรื่องอำนาจ สตรีได้มีโอกาสครองแผ่นดินคือ จักรพรรดินีอู่ (Wu, ระหว่าง ค.ศ. 690–750) การถลิงอำนาจเริ่มจากการเป็นพระสนมในจักรพรรดิไจุง (T'ai tsung, ค.ศ. 626–649) ต่อมาจักรพรรดิกาจุง (Kao Tsung ค.ศ. 649–683) โปรดสถาปนาเป็นจักรพรรดินี พระนางได้ทรงครองแผ่นดินโดยซักเชิดจักรพรรดิ กากจุงและจักรพรรดิอีก 2 รัชกาล จนถึงปี ค.ศ. 690 จึงได้ทรงรับบรรดาภิเษกชั้นครองราชย์เป็นจักรพรรดินีผู้เสวยพระภาคเป็นพระโพธิสัตว์ตามความนิยมแห่งยุค นับเป็นขัตติยานารีพระองค์แรก ที่ได้เสวียรายในประวัติศาสตร์จีน แต่แม้จะเป็นครั้งแรก จักรพรรดินีพระองค์นี้ก็ทรงเป็นที่ประณามสาปแห่งในประวัติศาสตร์มากที่ทรงใช้พระราชอำนาจอย่างเด็ดเดี่ยวตามครรลองของการเมืองที่เต็มไปด้วยเลือดเพทุบายนานัปการ อย่างไรก็ตาม จักรพรรดินีอู่ก็ได้ชี้อ่วร่าทรงเป็นจักรพรรดินีผู้ทรงเข้มแข็งและทรงพระปรีชาสามารถยิ่งใหญ่ในการครองแผ่นดิน พระบรมเดชาনุภาพครอบงำการเมืองจีนยาวนานระหว่าง ค.ศ. 660–750

ระบบราชการของราชวงศ์ถังที่ได้พัฒนาอย่างทันสมัยนั้นเป็นระบบที่แม้จะทรงพลังคุณธรรมสูงสุด แต่ก็มีหน้าที่บริหารราชการให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ จนกลายเป็นระบบตั้งมั่นในการสอดส่องตรวจสอบ อนุรักษ์และเสริมการเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ระบบจึงขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะพัฒนาให้ทันสมัยตามยุคสมัย ระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการท้ายสุดมิได้ดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายที่จะคัดเลือกคนดีมีวิชาความเป็นข้าราชการ ข้าราชการสมัยราชวงศ์ถังยังคงมาจากบรรดากลุ่มผู้ทรงอำนาจอิทธิพล จากการอุปถัมภ์ค้ำจุนให้ได้ในราชการและจากการส่งเสริมให้เป็นข้าราชการ บางครั้งข้าราชการได้เป็นข้าราชการโดยมิได้ผ่านการสอบคัดเลือกเลย หรือเพียงแต่ผ่านการสอบหน้าพระที่นั่งเท่านั้น ระบบสอบคัดเลือกภายในเป็นเพียงวิธีหนึ่งในการคัดคุณเข้ารับ

ราชการเท่านั้น ผู้มีโอกาสเป็นข้าราชการส่วนใหญ่มาจากชนชั้นสูงข้าราชการ (Bureaucratic Aristocracy) ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

แม้ระบบสอบคัดเลือกจะมีจุดมุ่งหมายล้มล้างอำนาจจากตระกูลชนชั้นสูงเติมและรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง แต่ท้ายสุดระบบสอบก็ไร้ความหมายความสำคัญไป ตำแหน่งราชการระดับสูงกลับเป็นตำแหน่งสืบทรัดกูลและเป็นตำแหน่งราชการตลอดชีพ การเมืองการปกครองที่ผ่านการพัฒนาจึงกลับเสื่อมประสิกอิภพล กลับเป็นเงื่อนไขอันชอบธรรมของการล้มล้างพระราชน้ำใจได้ ดังที่ชงจื้อได้อบรมสาหัสศิษย์เสนอว่า แม้การเป็นกบฎต่อจักรพรรดิผู้ทรงธรรมเป็นความผิด แต่ถ้าจักรพรรดิองค์ใดมิได้ทรงครองราชย์โดยธรรมจนก่อเกิดกบฎขึ้นแล้วไม่สามารถที่จะทรงควบคุมได้ ก็สมควรจะถูกกลั่นล้างพระราชน้ำใจ เพราะการปกครองที่ไม่เป็นไปโดยธรรมย่อมขาดความชอบธรรมตามความเป็นจริง (*ipso facto illegitimate*)¹⁰

โครงสร้างสังคม

พัฒนาการของชนชั้นสูงได้ผ่านขั้นตอนมหาลัยสมัยของราชวงศ์แล้ว ในสมัยราชวงศ์ช่างและโจ ชนชั้นสูงมาจากการ มีอำนาจผูกขาดในการ农และ การปกครอง (Military aristocracy) ผู้ปกครองแผ่นดินล้วนมีชาติตรัดกูลและสืบต่ออำนาจในวงศ์ตรัดกูล ต่อมากชนชั้นสูงประเทกหนี้อกต่องเพาะช้าราชการชั้นสูงล้วนมีอำนาจปกครองและครอบครองที่ดิน (Landed official aristocracy) กลับเป็นชนชั้นสูงรุ่นใหม่ปราภภูชั้ดในสมัยราชวงศ์ฉินและอี้น ตระกูลช้าราชการเหล่านี้เป็นตระกูลที่ยิ่งใหญ่ทรงอำนาจมาก แต่เพื่อถึงสมัยราชวงศ์ถัง ระบบสอบคัดเลือกได้สร้างข้าราชการแบบใหม่ที่มีคุณสมบัติเฉพาะคือ ทรงคุณความรู้และคุณธรรมเป็นสำคัญ ข้าราชการเหล่านี้เป็นเพียงส่วนน้อยของชนชั้นปัญญาชนแบบใหม่ ปัญญาชนส่วนใหญ่ที่มิได้รับราชการเพรษสอบมิได้หรือเพรษไม่ประสงค์จะรับราชการ ล้วนเมีบทางาในสังคม ในฐานะผู้ทรงคุณความรู้ ปัญญาชนเหล่านี้เป็นผู้นำในสังคมในการดำเนินกิจกรรมทุกประเภทของสังคม ปัญญาชนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะดีมีที่ดินและมีอภิสิทธิ์ในสังคมเรียกว่า ชนชั้นผู้ดี (The Gentry) ส่วนปัญญาชนที่รับราชการย่อมมีทั้งตำแหน่งราชการอันทรงเกียรติและอำนาจอิทธิพล และส่วนใหญ่ครอบครองที่ดิน ข้าราชการเหล่านี้ล้วนเป็นชนชั้นสูงรุ่นใหม่ เป็นชนชั้นข้าราชการผู้รู้ (The Official literati class) ความรู้เป็นบันไดสำคัญสู่ความสำเร็จในชีวิตแล้ว ชนชั้นสูงรุ่นเก่าล้วนต้องมีความรู้เป็นเบื้องต้นเพื่อรับราชการ ชนชั้นสูงเก่าจึงยินยอมพร้อมใจให้ถูกกளินในชนชั้นสูงรุ่นใหม่แล้ว อาจจะกล่าวได้ว่า ในสังคมจีน รัฐบาลและสังคมแบบจะแยกกันไม่ออก เพราะข้าราชการและปัญญาชน ล้วนเป็นคนกลุ่มเดียวกัน มาจากชนชั้นเดียวกัน เพียงแต่มีทางานหน้าที่แตกต่างกันในสังคมเท่านั้น

ชนชั้นผู้ดีทั้งที่เป็นข้าราชการและมิได้รับราชการ ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน แต่มิได้อาศัยรายได้หลักจากพิชผลการเกษตรเหมือนอดีต ผู้ดีนิยมให้ภัยมเงินมากกว่าจะลงทุนซื้อที่ดิน

เพิ่มชีวิตร่วมกับการเสียภาษีที่ดินเพิ่ม ผู้ดูแลรับส่วนใหญ่อ่าศัยในเมืองมากกว่าจะอาศัย ในคฤหาสน์ตามชนบท จึงเป็นชนชั้นเจ้าที่ดินที่มีได้อ่าศัยและทำประโยชน์บนที่ดิน (Absentee landlord) ตามเมืองจึงมีทั้งชนชั้นผู้ดูแลพ่อค้าเป็นกลุ่มผู้นำในสังคม ชนชั้นสูงมีได้อยู่ตามชนบท เมื่อ nondit แล้ว วิถีชีวิตของชนชั้นปักร่องเป็นวิถีชีวิตในเมืองนคร อารยธรรมจึงได้พัฒนาเป็น อารยธรรมที่เกิดขึ้นตามเมืองมากกว่าชนบท แสดงเอกลักษณ์ ผลประโยชน์และโลกธรรมของชา กรุงมากกว่าชาวชนบท ผู้สร้างอารยธรรมจึง คือผู้ทรงคุณความรู้สูง อารยธรรมจึงเป็นอารยธรรม ของผู้ทรงคุณความรู้และมีลักษณะหลากหลายมาก

ความบันเทิงเริงมายแบบเก่าของชนชั้นสูงประเทกชี้ม้าล่าสัตว์ตามชนบทได้หมดสิ้นลง อาศัยบันเทิงหลากหลายในเมืองสนองตอบผู้อ่านเจ้าและมีเงินเท่านั้นเป็นอาทิ นักแสดง นักดนตรี นักเต้นรำ เป็นต้น เป็นความบันเทิงในยามราตรีที่เปลี่ยนสีสรรของเมืองมาก มหานครเริงมาย มีเช่น ฉางอัน กวางตุ้ง ปักกิ่ง ลัวมีชนาดใหญ่กว่าเมืองหนาของญี่ปุ่นรวมสมัย มหานครของจีนมีสังคมที่ มีลักษณะลับซับซ้อนตามชนชั้น มีโลกแห่งการค้าและโลกแห่งความบันเทิงเริงมาย

ภูมิปัญญา

ราชวงศ์ถังเป็นราชวงศ์ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์กับโลกภายนอก มีหั้นการค้าชายและการ ติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกัน ราชวงศ์จึงมีโลกทัศน์อันกว้างไกล ไฝแสวงหาความรู้และอ่านเจ้า อิทธิพล ฉางอันเป็นเมืองหลวงที่เติมไปด้วยชนต่างเชื้อชาติภาษา各异 ชนต่อรองของราชวงศ์เห็นได้จากการประسانผล ประโยชน์กับชนต่างชาติ แม้แต่ในเรื่องพิธีกรรมเข้าเฝ้าที่อนุญาตไม่ต้องถวายความเคารพโดยคุกเข่า 3 ครั้งและก้มศีรษะจดพื้น 9 ครั้ง (Kowtow) ราชวงศ์มีขันติธรรมในการอนุญาตให้ศาสนาได้โดย เสريحำกกลางประชาชนที่ยังคงมีในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยาสต์และเชื่อถือในลักษณะจื่อและลักษณะเต่า ในสมัยราชวงศ์ถังที่ศาสนานั่นที่ศาสนาต่างชาติมีโอกาสเติบใหญ่ในจักรวรดิจีนอาทิ ศาสนาพุทธ ศาสนา คริสต์นิกายเนสโตเรียน (Nestorianism) ศาสนามาโนนิค (Manichaeism) ศาสนาโซโรแอลเตเรียน (Zoroastrianism) ศาสนาอิสลามและศาสนาจudaism เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 9 มี เพียงศาสนาอิสลามและจudaism เท่านั้นที่ยังยืนหยัดอยู่ได้ นอกนั้นถูกกดขี่่มหงและภาตลังหมดโดย เฉพาะอย่างยิ่งคือ ศาสนาพุทธ

เมื่อราชวงศ์ยังสืบสุ่นอ่านเจ้าและลั่น นอกจากจีนจะต้องเชิญอนารยชนรุกรานแล้ว ยังต้อง เชิญกับภัยการรุกรานแบบใหม่คือ ศาสนาพุทธที่ห้ามลักษณะจื่อเช่นเป็นอุดมการณ์ของรัฐ ศาสนาที่แพร่หลายในระยะเวลาที่จักรวรดิจีนไว้ซึ่งอำนาจจารุและลักษณะจื่อได้พิสูจน์ให้คนจีนเห็น แล้วว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้ตามที่คาดหวัง ศาสนาพุทธจึงกล้ายเป็นทางเลือกใหม่ของ คนจีนที่แสวงหาที่พึ่งทางใจ

1. ศาสนาพุทธ

ราษฎร์ดังได้ส่งเสริมการเผยแพร่ศาสนาพุทธในจักรวรรดิจีน ก่อเกิดสำนักศึกษาและสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นทั่วไป ปัญญาชนพุทธได้พยายามดัดแปลงหลักธรรมของศาสนาพุทธให้เหมาะสมกับสังคมจีนจนเกิดสำนักศึกษาธรรมมากมายที่สอนหลักธรรมประยุกต์ของศาสนาพุทธ กลายเป็นศาสนาพุทธแบบจีนนิยมภายนอก เมื่อศาสนาพุทธตั้งมั่นได้แล้ว หลักธรรมได้แปรเปลี่ยนไปดังกล่าวจนศาสนาพุทธจากเดิมเป็นศาสนาของชนผู้ยากไร้และนิยมความสมถะ กลายเป็นศาสนาที่ก่อทางการ มีความเป็นสถาบันมากและขาดจากฐานมวลชนไปในท้ายสุด พุทธจักรนิยมໄ่ทางโลกมากกว่าทางธรรม

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีการจัดตั้งเป็นสถาบันตามความหมายลากลของศาสนา จึงนับเป็นศาสนาแรกที่ได้รับความนิยมพอสมควรในจักรวรรดิจีน ความเป็นศาสนาที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวจีนเพียงใด ย่อมประจักษ์ได้จากสถานภาพอันสูงส่งของพุทธจักรเอง พุทธจักรเป็นที่เคารพนับถือได้ยิ่งหย่อนไปกว่าสถาบันชาติรัฐ ผู้บัวเรียนเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ได้รับความเคารพนับถือ เครื่องแสดงถึงการปฏิบัติบุชาและการยกย่องพุทธจักรที่สำคัญได้แก่ การถวายอุทิศสรรพสิ่งกำลังสัตว์พาหนะและผู้คนแก่พุทธจักรและการกำหนดอภิสิทธิ์แก่นชั้นพระ การถวายอุทิศส่วนใหญ่เป็นการอุทิศที่ตินเป็นธรณีลงฟ้าเพื่อให้ทำผลประโยชน์บำรุงวัดได้ การสร้างวัดมีทั้งพุทธาวาสและสังฆาวาสเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ตั้งพิธีกรรมบูชาและเป็นสภาพที่พักอาศัยของพระ การสร้างพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ อันเป็นรูปนิมิตและสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการสักการบูชา การอุทิศอากรค่าเช่าที่ตินและการอุทิศแรงงานสัตว์และแรงงานคน ตลอดจนการอุทิศเครื่องดุปจายไทยทาน เครื่องอัญเชิญริชาร์สอร์ฟสิ่งอำนวยความสะดวกในสมณเพศและทรัพย์สินเงินทอง การถวายอุทิศเช่นนี้มีมากน้อยแล้วแต่ครัวท้องและกำลังทรัพย์ เป็นการอุทิศอย่างสม่ำเสมอเป็นเนื่องนิตย์ มิได้เป็นการเฉพาะครั้งเฉพาะเทศกาล การอุทิศถือว่าเป็นการทำเพญทานบารมีอันเป็นยอดแห่งการสร้างบุญบารมี ชนชั้นพระได้รับสิทธิพิเศษยกเว้นจากการเสียภาษีและการถูกเกณฑ์แรงงาน พุทธจักรที่มั่งคั่งด้วยทรัพย์ศักดิ์และกำลังผู้คนมีลักษณะเป็นสถาบันหลักที่มีการจัดตั้งรวมกันขึ้น มีสิทธิขาดในการปกครองตนเองตามลำดับชั้นตามพระวินัย มีพระคัมภีร์หลักคือ พระไตรปิฎก และมีการเผยแพร่หลักธรรมด้วยกรรมวิธีนานัปการ

ความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างพุทธจักรกับทางโลก เช่นนี้ย่อมทำให้พุทธจักรซึ่งเกี่ยวกับทางโลกอย่างแยกจากกันมิได้อย่างสำเร็จเต็มตาด พุทธจักรสร้างสมความมั่งคั่งและอำนาจมากขึ้นตามลำดับ จนละเลยพระธรรมคำสั่งสอน พุทธจักรไม่มีเอกสารความเป็นอันหนึ่งอันเดียวที่กันสำนักนิยมทุกหนทุกแห่งปกครองตนเองเป็นอิสระ ส่วนใหญ่มิได้เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย พระธรรมคำสั่งสอนที่เผยแพร่แสดงความแตกแยกกันในด้วยหลักการและหลักปฏิบัติมาก การศึกษาอบรมย่อหอย่อนจนถึงขนาดพระส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงพระธรรมได้ เพราะไม่รู้ทั้งสือ

องค์กรหลักของพุทธจักรเรองจึงไม่มีทั้งหลักธรรมและคณะสังฆที่ดีเป็นรากฐานอันมั่นคง อีกทั้งยังถูกเพ่งเลิงจากฝ่ายบ้านเมืองตัววัย ศาสนาพุทธจึงมิได้เติบใหญ่เท่าที่ควรในจักรวรรดิจีน มีสภาพเป็นเพียงส่วนหนึ่งในกระแสภูมิปัญญาจีน และต้องยืนหยัดให้ได้ในทำกางลังสังคมจีนที่มีลักษณะจืดช้าอยู่ในกระแสโลก

คนจีนที่เคร่งลักษณะจืดช้าเชื่อเห็นว่าศาสนาพุทธต่อต้านหรือหันหลังให้สังคม หลักธรรมสอนคนให้ละทางโลกโดยมุ่งตัดกิเลสและกองทุกข์ และสอนให้บวชเรียนซึ่งเป็นการตัดขาดจากทางโลก ตัดขาดสถาบันครอบครัว จึงเป็นการไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่ส่วนตนที่พึงมีต่อครอบครัวและสังคม การภิกษาจารสอนให้คนละความเพียรพยายามที่จะประกอบสัมมาอาชีพ ประพฤติตนเหมือนการฝึกสังคม คตินิยมการแสวงหาหนทางแห่งความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์โดยเนื้อแท้คือการหลุดพ้นด้วยตนเอง เป็นการเอาตัวรอด เห็นความสำคัญของบุคคลส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ตัดขาดการกิจผูกพันอันพึงมีต่อครอบครัว สังคมและรัฐไปโดยสิ้นเชิง แม้แต่ประเพณีคติพุทธเองก็ถูกเพ่งเลิงว่าไม่สอดคล้องกับประเพณีนิยมของจีน เช่น การเผาศพถือว่าผิดจริยธรรม ประเพณีฝังศพ เป็นความไร้ศีลธรรมที่ล่วงเกินร่างกายผู้ตายชนม์ที่บรรพชนได้ให้มา ดังนั้น ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่มุมใด ศาสนาพุทธก็ยังคงเป็นภัยคุกคามท้าทายสถาบันหลักในสังคม แม้ว่าศาสนาพุทธจะยอมเสียสละหลักการของหลักธรรมไปมากก็ใช้น้อยเพื่อจะปรับปรุงหลักธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจีนมาแล้ว ก็ตาม อาทิเช่น การเน้นความประพฤติที่ปฏิบัติชอบตามคติของจืด โดยเฉพาะการทำงานดีและการบำเพ็ญคุณงามความดี

ความโดดเด่นของพุทธจักรอยู่ที่การจัดตั้งอย่างเป็นระบบ มีพลังกล้าแข็งในการเป็นสถาบันที่มั่นคงด้วยทรัพย์ศุตงค์การและพรั่งพร้อมด้วยกำลังผู้คนที่บวชเรียน และผู้อุทิศแรงกายใจ และกำลังทรัพย์แก่การพระศาสนา ความศรัทธาอันแก่กล้าเช่นนี้เป็นภัยใหญ่หลวงแก่รัฐได้ ถ้าพิจารณาบทบาทของพุทธจักรให้ดี จะเห็นได้ว่า ความมั่นคงด้วยทรัพย์ศุตงค์การและกำลังผู้คนย่อมเป็นที่ประданาของฝ่ายอาณาจักร พุทธจักรและชนชั้นพระเป็นอภิสิทธิ์ชนยกเว้นจากการเสียภาษีและการถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน เป็นปัจจัยส่งเสริมให้มีผู้คนนิยมบวชเป็นพระ ผู้ที่มาบวชมีทั้งคนดีและคนเลวแต่มีปริมาณมากทำให้รัฐชาติรายได้จากการเสียภาษีและขาดแรงงาน พุทธจักรเปรียบเสมือนแม่เหล็กดึงดูดทรัพยากรในแผ่นดินนับวันจะเพิ่มพูนมากขึ้นเป็นอันตรายแก่รัฐ ความศรัทธาแก่กล้าได้กล้ายเป็นดาบสองคมสำหรับพุทธจักรเมื่อถูกเพ่งเลิงว่าเป็นพลังอันตราย เป็นบ่อเกิดแห่งการส่องสุมกำลังผู้คนคิดร้ายต่อแผ่นดิน เพราะการปกครองตนเองเป็นอิสรช่องพุทธจักรไม่เปิดหนทางให้รัฐเข้าตรวจสอบหรือกำกับดูแลได้โดยตรง ความยิ่งใหญ่ทรงพลังอำนาจเงินตรากำลังผู้คน และอำนาจอิทธิพลของพุทธจักรได้เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อรัฐโดยตรง เป็นพลังท้าทายลักษณะจืดและเป็นสื่อเผยแพร่องค์กรต่างด้าวที่เป็นอันตรายต่ออารยธรรมจีน เพียงความเป็นศาสนาที่มีได้ก่อเกิดเป็นศาสนาโดยเนื้อแท้ในแผ่นดินจีนก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่เพียงพอแล้วที่จะทำให้ศาสนาพุทธเป็นที่รังเกียจไม่ไว้วางใจสำหรับรัฐและปัญญาชนจีนคติของจืด

ในปลายสมัยถัง ศาสนาพุทธต่ำมีได้เป็นที่นิยมมากนักโดยเหตุผลดังกล่าว แต่การสื่อความนิยมอย่างแท้จริงสืบเนื่องมาจากปัญญาชนจีนหวนกลับไปฟื้นฟูประยุกต์ลัทธิขึ้นมาเป็นลัทธิขึ้นซึ่งแบบใหม่ (Neo-Confucianism) ลัทธิใหม่นี้ไม่ยอมรับศาสนาพุทธที่มีหลักธรรมและหลักปฏิบัติล้วนต่อต้านหรือหันหลังให้สังคม แม้ศาสนาพุทธไม่มีการจัดตั้งเป็นพลังเข้มแข็งและไม่ได้ทำการเมืองแล้วในสมัยนั้น แต่สถาบันพุทธที่มั่งคั่งทรงอำนาจอาทิอิพิลย়ังท้าทายอำนาจจารัฐมากขึ้น ตามกาลเวลาจันยากรที่รู้จะสามารถควบคุมให้เป็นประโยชน์แก่รัฐได้ ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ศาสนาพุทธเป็นภัยใหญ่หลวงต่อสังคมและรัฐ ราชวงศ์ถังจึงได้คิดแปรเปลี่ยนพุทธจักรให้เป็นสมือนหน่วยราชการโดยกำหนดนโยบายควบคุมพุทธจักร ให้แต่ละจังหวัด (Prefecture) มีวัดหลวงได้ 1 แห่ง และมีพระเจ้าพี่ชายได้ไม่เกิน 30 รูป ให้มีเงินเดือนหรือนิตยภัต ทุก ๆ 3 ปีให้มีการสำรวจสำมะโนครัวพระทั้งจักรวรดิ ใน ค.ศ. 777 ยังกำหนดให้พระต้องมีใบสุทธิ เป็นบัตรอนุญาตให้บวช ส่งเสริมการพิมพ์เผยแพร่พระธรรมเพื่อบังคับให้ผู้ที่จะบวชต้องศึกษาอบรมก่อน กระทรวงพระราชนิธิได้จัดสอบไล่เพื่อประเมินความรู้ในพระธรรมก่อนบวช ข้อสอบมีทั้งหลักพุทธธรรมและปรัชญา ซึ่งจึงได้มาตรการดังกล่าวมิได้สำเร็จสมประสงค์นัก

ระหว่าง ค.ศ. 841–845 ราชวงศ์ถังจึงทำลายฐานอำนาจพุทธจักรให้สำเร็จเต็มขาดไปเลย ด้วยการบังคับจับลีกพระและชีประมาณ 260,000 คน ในจำนวนนี้ประมาณ 150,000 ตกเป็นทาส ที่เหลือต้องเสียภาษีและถูกเกณฑ์แรงงาน ราชวงศ์ถังสั่งการเด็ดขาดให้รับทรัพย์ศุนย์กลาง ที่อรณิสัมชัย และปิดหรือรื้อดอนน้ำด้วยอาราม 4,600 แห่งและโบสถวิหาร 40,000 แห่ง¹¹ มาตรการนี้เป็นการลดปริมาณพระและลีตรอนอำนาจอาทิอิพิลของพุทธจักรลง โดยมิได้มีการบีบบังคับให้พุทธ-ศาสนาิกชนต้องเลิกนับถือศาสนา เป้าหมายของการกดดันคือ สถาบัน มิใช่หลักธรรม ศาสนาพุทธยังคงตั้งมั่นได้ในจักรวรดิ ประชาชนยังคงมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและต้องสอบคัดเลือกก่อนบวชเรียน สิ่งเดียวที่ราชวงศ์ไม่ยินยอมคือ การสร้างพุทธจักรเป็นสถาบันอภิสิทธิ์ดังเดิม เท่านั้น ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า การกำจัดอำนาจพุทธจักรมิได้殃ยุกการต่อต้านจากพุทธจักร เพราะโดยธรรมชาติ พุทธจักรมิได้ข้องเกี่ยวกับการเมือง ไม่มีการรวมตัวเป็นพลัง ราชวงศ์ได้เริ่มส่งเสริมลัทธิขึ้นและฟื้นฟูระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ ปัญญาชน ศิลปิน และช่างฝีมือได้หานศีนสู่ แนวทางแบบอย่างภูมิปัญญาตามคติขึ้นและเต่า นับแต่นั้นมา ศาสนาพุทธก็ตกต่ำสุดลิ้นหนทางที่จะพลิกฟื้นศีนสู่สถานภาพเดิมได้อีก มีเพียงนิกายเดียวที่ยังอยู่รอดได้คือ นิกายมาน แต่เป็นนิกายที่ไม่นับเนื่องเป็นองค์ประกอบหลักในอารยธรรมจีน ในแวดวงประชาชนทั่วไปที่ยังนิยมอำนาจอันลีบเป็นปฏิหารย์ก็ยังคงนิยมศาสนาพุทธ หลักธรรมที่เชื่อปันด้วยศาสนาบีบอธิษฐานชาติ เช่นนั้น ทำให้ศาสนาพุทธแบบจีนกลายเป็นศาสนาของชนชั้นต่ำไปในสายตาของปัญญาชน สมาคมลับทั่วไปก็นิยมนับถือศาสนาพุทธที่เชื่อปันไส้ด้วย ยิ่งทำให้ศาสนาพุทธสูญเสียสถานะของการเป็นศาสนาที่ทรงภูมิปัญญาไปและกลายเป็นศาสนายันตรายต่อความมั่นคงของรัฐอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ถึงกระนั้น ศาสนาพุทธก็เคยเป็นองค์ประกอบหลักของอารยธรรมจีนในสมัยที่รุ่งเรือง เคยเสริมพลังให้อารยธรรมทั้งในด้านปรัชญาอธรรมและสถาบัน ศพท์แสงของศาสนาพุทธอยังคงมีอิทธิพลล巴拉กว่าในระบบความเชื่อถือพื้นฐานของจีน เช่น กฎหมายกรรม การบำเพ็ญตนให้พ้นทุกชั้นการอวตาร ศติสวรรค์และนรก ดำเนินแทนนิยาย และพิธีกรรมเป็นต้น หลักธรรมที่แม้จะเปลี่ยนไปตามความคิดเห็นของประชาชนในการแก้ไขปัญหาชีวิต อย่างน้อยทำให้คนจีนมีอุปนิสัยนิยมการบำเพ็ญบุญกุศล มีความรักและเอื้อเพื่อต่อเพื่อนมนุษย์และมีความเมตตาต่อสัตว์โลก อุปนิสัยเช่นนี้ย่อมมีอิทธิพลทำให้จีนตรา กฎหมายบ้านเมืองและ Jarvis ประเพณีให้มีลักษณะมนุษยธรรมตามศติพุทธ ปรัชญาจีนเองก็มีอิทธิพลต่อพุทธธรรม ยกปรัชญาแบบพุทธได้ผสานเข้ากับหลักการของลัทธิชีวิৎ วรรณกรรม และศิลปกรรมล้วนมีความสมบูรณ์ทั้งในด้านเนื้อหาและการสร้างสรรค์ จริงอยู่ ศาสนาพุทธไม่สามารถที่จะสร้างอารยธรรมจีนศติพุทธขึ้นมาใหม่ เมื่อ/arayธรรมศติศรีสติในยุโรป แต่ศาสนาพุทธได้ทำให้อารยธรรมจีนมีความสมบูรณ์ด้วยการสร้างอารยธรรมจีนให้เติบใหญ่ยิ่งขึ้น การต่อต้านพุทธจักรยังมีส่วนทำให้อารยธรรมจีนมีการพัฒนาอย่างสืบต่อเนื่องและประสานเป็นหนึ่ง ปราศจากสิ่งแผลกปลอมหรืออิทธิพลใด ๆ ต่อกระบวนการพัฒนาได้อย่างยาวนานนับเป็นพันปี โดยสามารถดำเนินไว้ซึ่งเอกลักษณ์อย่างเหนียวแน่น

ยุคสมัยอันรุ่งโรจน์ของศาสนาพุทธในจักรวรรดิจีนได้ลื้นสุดโดยเกือบจะไร้รองรอยความรุ่งเรืองทางภูมิปัญญาและศิลปกรรมตามศติพุทธ ทุกวันนี้เครื่องพิสูจน์อีกด้วยความรุ่งเรืองของศาสนาพุทธในจักรวรรดิจีนคือ อักษรศาสตร์และศิลปกรรม ในด้านอักษรศาสตร์ ศาสนาพุทธได้สร้างคลังมหาสมบัติแห่งวรรณคดีให้แก่จีน ที่สำคัญคือ การแปลพระไตรปิฎก เป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่มากในแวดวงวรรณคดีและภูมิปัญญาจีน พุทธจักรยังแปลวรรณกรรมคำสอนอีกมากมาย ตั้งแต่แปลเป็นคณ์มากกว่าจะมีผู้แปลโดยเด่นเพียงคนเดียว ศตินิยมการสร้างพระไตรปิฎกและวรรณกรรมคำสอนเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่นั้นทำให้พุทธจักรมั่งคั่งด้วยพระคัมภีร์ตำราและวรรณกรรมคำสอน ความรุ่งเรืองทางอักษรศาสตร์จีนมีปัจจัยหนึ่งมาจากการสร้างสรรค์วรรณคดีของพุทธจักร อีกทั้งความพยายามที่จะเพิ่มปริมาณพระคัมภีร์ตำราและวรรณกรรมคำสอนได้ทำให้เกิดความพยายามที่จะแสวงหาวิธีการเพิ่มปริมาณได้สำเร็จคือ การพิมพ์ ศิลปการพิมพ์แพรทลายอย่างรวดเร็วตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 นวัตกรรมอันทรงคุณค่านี้เกิดจากแรงบันดาลใจของศาสนาพุทธ และทำให้อารยธรรมจีนมีพลังแข็งกล้าขึ้น เพราะการพิมพ์สืบต่อมรดกอารยธรรมจีน

ศาสนาพุทธยังมีอิทธิพลยิ่งต่อการพัฒนาวรรณกรรมทั้งถิ่น มีความนิยมแต่งด้วยการใช้ภาษาพูดแทนภาษาคิลป์ นิทานพื้นบ้าน ดำเนินและวรรณกรรมทั่วไปได้ทำให้วรรณคดีจีนมีความหลากหลายไม่จำกัดขอบเขตเฉพาะในแวดวงปัญญาชนจีน วรรณกรรมท้องถิ่นล้วนเริ่มจากการเล่าโดยมีการร้องนำและบรรเลงด้วยประกอบ เป็นการละเล่นที่นิยมมาก วรรณกรรมนิยมมีภาพ

ประกอบเพื่อให้เข้าใจหลักธรรมดีขึ้น แม้แต่คำในศาสนาพุทธก็มีจุดมุ่งหมายอ่านให้ประชาชนฟังมากกว่าจะแต่งเพื่อให้ปัญญาชนอ่าน ภาษาที่ใช้นิยมใช้ภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน วรรณคดีในศาสนาพุทธจึงมีล้วนส่งเสริมวรรณคดีภาษาพูด (Vernacular literature) ให้เจริญรุ่งเรืองจนปรากฏชัดในสมัยต่อมาคือ สมัยราชวงศ์หมิง (Ming, C.S.1368–1644) เมื่อมีการพัฒนานวนิยายขึ้น

หลักธรรมของศาสนาพุทธเป็นแรงบันดาลใจให้คนอ่านนิยมความงามของธรรมชาติมากขึ้นกว่าเดิม ศิลปกรรมล้วนถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสนองตอบจุดประสงค์ทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นวัดวาอาราม หรือพระพุทธรูป ปฏิมากรรม จิตกรรม และสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมล้วนถูกพัฒนาทั้งในด้านงานช่างฝีมือให้ประณีตยิ่ง (Craftsmanship) และในด้านศิลป ศิลปกรรมสะท้อนทั้งหลักธรรมอันลึกซึ้งและศิลปอันสุนทรีย์ยิ่ง ศิลปกรรมเนื่องในศาสนาล้วนได้รับทั้งความบันดาลใจและหลักธรรมเป็นแก่นเรื่องในการสร้างสรรค์ ดังเช่นจิตกรรมเนื่องในนิเกยสุขาวดีนิยมสร้างเป็นภาพพระอミตะพุทธเจ้าประทับเหนือบลลังก์ดอกบัว แวดล้อมด้วยพระโพธิสัตว์ในสารคดีนี้สุขาวดี

ยุคสมัยอันรุ่งเรืองของศาสนาพุทธในจักรวรรดิจีนได้สืบสุดลงจนเกือบจะไร้ร่องรอยความรุ่งโรจน์ทางภูมิปัญญาและศิลปกรรมตามคติพุทธ ทุกวันนี้เครื่องพิสูจน์มีเพียงพระไตรปิฎกฉบับแปลวรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมคติพุทธและศิลปกรรมที่เป็นประจักษ์พยาน โดยเฉพาะหอไตรขนาดใหญ่ในถ้ำแห่งพระพุทธรูปพันองค์ (Caves of the Thousand Buddhas) ณ ตุนหวง (Tunhuang) ในมณฑลกาน-su ประเทศจีน แสดงไว้ชัดเจนว่า ครั้งหนึ่ง ศาสนาพุทธเคยเป็นที่นิยมมากเพียงใดในจักรวรรดิจีน ไม่ว่าจะเป็นหลักธรรม ภูมิปัญญา วรรณคดีอันล้ำค่า ศิลปกรรมคติพุทธที่สวยงาม สุนทรียศาสตร์ พิธีกรรม และวิธีการดำเนินตนในผ้ากาสาวพัสตร์ ศาสนาพุทธอันรุ่งเรืองกล้ายเป็นอดีตไปแล้วบันแฝ່นติดจีน

นอกจากการกวาดล้างพุทธจักรมีให้มีอำนาจจากนักติสิโนและผู้ปกครอง จีนชั้นสอง (Secondary Elite)¹² แล้ว ราชวงศ์ถังยังกำหนดอำนาจอิทธิพลของศาสนาโซโรแยส-เตเรียน ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์นิกายมานิคेतวย โดยนัยนี้ ย่อมเห็นชัดว่า ศาสนาจักรจะเป็นใหญ่กว่าอาณาจักรมีได้ในแผ่นดินจีน การขัดอำนาจอิทธิพลของศาสนาประสบความสำเร็จ เพราะศาสนาจักรเหล่านั้นยังไม่เป็นปึกแผ่นมั่นคงพอที่จะตอบโต้หรือต่อต้านอำนาจรัฐได้

2. อิทธิพลของศาสนาพุทธต่อระบบความเชื่อถือของจีน

2.1 ลักษณะ

ศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อลักษณะจีนและลักษณะเต๋า มีเชื่อถือในด้านวิธีการตีความหมายหลักการ วิเคราะห์พระคัมภีร์และในด้านทฤษฎี ลักษณะเต๋าได้ปรับปรุงลักษณะของตนให้มีความเข้มข้นในด้านการปฏิบัติบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ยืนยันหลักธรรมของศาสนาพุทธมาปรับปรุงเป็นหลักการเต่า ที่สำคัญคือ การฝึกสรงหาความเป็นอมตะ การแสร้งหาความวิเวก และการให้ความ

สำคัญแก่ความรู้สึกนึกคิดตามความคิดของมนุษย์ ลักษณะเด่นที่มีเอกลักษณ์คือ ความอ่อนน้อมถ่อมตน (Humility) ลักษณะเด่นได้ตั้งองค์กรเป็นศาสนจักรแข่งกับศาสนาพุทธและมีคัมภีร์เลียนแบบศาสนาพุทธ แต่ลักษณะเด่นไม่มีการจัดตั้งรวมตัวกันเป็นพลังอันกล้าแข็ง วัดวาอารามของลักษณะเด่นมักมีอยู่กระจายทั่วไป ลักษณะเด่นได้แสดงออกเป็นทางเลือกหนึ่งจากลักษณะเด่นของลักษณะเด่นซึ่งสำหรับผู้คน เกือบจะเรียกว่าเป็นลักษณะเชื่อถือส่วนตัวของบุคคล (Personal belief) ลักษณะเด่นปรับปรุงหลักการให้หันสมัยบ้าง แต่ก็ยังคงยึดไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของลักษณะเด่น ในขณะที่ลักษณะเด่นจึงได้ปรับปรุงแก้ไขหลักการลึกซึ้งกว่าเดิม จนประรูปกลายเป็นลักษณะเด่นที่มีลักษณะใหม่ไปเลยที่เดียว

2.2 ลักษณะเด่น

แม้จะจึงจะมีหลักคุณธรรมว่าด้วยความจริงภักดีต่อวงศ์ตระกูลจนทำให้รู้สึกความอ่อนแองไม่สามารถแก้ไขปัญหาบ้านเมืองในสมัยก่อนได้ ศาสนาพุทธจึงมีโอกาสเติบใหญ่ขึ้นมาแทนที่ แต่ราชวงศ์ถังก็มิได้ท้อทึ่งลักษณะเด่นเสียที่เดียว ดังจะเห็นได้ว่า มีคำสั่งให้ทุกจังหวัดตั้งวัด เช่นให้วัดเช่นเดียวกัน ลักษณะเด่นก็กลับพื้นคืนสู่ความนิยมอีกในปลายสมัยถังพระอนารยชนรุกรานเจ็น ทลายครั้งจนคนจีนบังเกิดความหาดกลัวและมีความรู้สึกความเป็นเจ็นมาก ต่อต้านลักษณะเด่นด้วยในสรรพสิ่ง ศาสนาพุทธได้ถูกใจต่ออย่างหนักกว่าเป็นศาสนาต่างชาติ ปัญญาชนได้หวนคืนสู่ลักษณะเด่นอีก ลักษณะเด่นได้เกิดใหม่ (Resurgence) อย่างแท้จริงในปลายสมัยถังเมื่อมีการฟื้นฟูระบบสถาบันเดือดเป็นข้าราชการโดยประเมินความรู้สึกสมัครสอบตามแนวทางคติเช่นเดียวก็อีกด้วย ตามมาสสิก การศึกษาและการสอบตามแนวทางคติเช่นเด่นเป็นการเผยแพร่ลักษณะเด่นให้เป็นอุดมการณ์ของรัฐที่เติมไปด้วยพลังอันแข็งแกร่งผู้รักลึกในสังคมจีน ราภฎานอัมมั่นคงของลักษณะเด่นคือระบบราชการและระบบการศึกษา ลักษณะเด่นกล้ายเป็นหลักการความเชื่อถือตามประเพณีนิยมของชนชั้นชาราชการและปัญญาชนทั่วไป แต่มีลักษณะแตกต่างจากลักษณะเด่นมากแล้ว เป็นเบื้องต้นของลักษณะเด่นใหม่ (Neo-Confucianism) ที่มีการหล่อหลอมรูปแบบให้หันสมัยเพื่อสลายพลังอันแข็งแกร่งของศาสนาพุทธ โดยมีหลักการมากมายที่จะหักล้างพุทธธรรมให้เป็นที่นิยมอีกต่อไป ลักษณะเด่นลักษณะใหม่นี้ที่จะปรากฏตัวในสมัยราชวงศ์ช่องคือปรัชญาหลักของปรัชญาแนวต่างๆ ของจีนต่อมาจนถึงศตวรรษที่ 20 ปรัชญาใหม่ของลักษณะเด่นนี้เป็นแกนหลักของระบบความเชื่อถือของจีนและมีแนวโน้มที่จะตั้งข้อจำกัดมิให้วัฒนธรรมจีนพัฒนาไปเกินขอบเขตที่กำหนดไว้ อาจยอรรมจีนจึงมีภูมิปัญญาที่เป็นแนวทางเดียวกันหมด ปราศจากการตัดแปลงปรับปรุงแนวทางภูมิปัญญาให้ผสมผสานกับภูมิปัญญาต่างชาติ โลกทัศน์จีนเริ่มเปลี่ยนเป็นโลกทัศน์อันคับแคบ ผู้คนเองมากกว่าจะมุ่งสูญเสียกิจกรรมใหม่อันเดิมอีก ความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขทำให้จีนมีความเชื่อมั่นว่าอารยธรรมของจีนแล้วเลิศที่สุด ไม่ไฝแสวงหาปัจจัยอื่นใดลักษณะเด่นที่จะพัฒนาอารยธรรมของตนให้ดียิ่งกว่าเดิม อีกทั้งเชื่อมั่นว่า อารยธรรมย่อมเกิดจากสังคมที่เจริญรุ่งเรืองมากกว่าจะเกิดจากคอมหมอกดาว โลกทัศน์จีนเติมไปด้วยความนิยมใส่สันติมากกว่าฝ่ายรอบด้วยเดิม

3. อารยธรรมจีน : เกิดใหม่อีกครั้ง (Renaissance)

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่หลังสมัยยั่นจนถึงต้นสมัยถัง ไม่ว่าจะเป็นภัยสงคราม การผลัดแผ่นดิน หรือจะเป็นความแตกแยก แผ่นดินลุกเป็นไฟ เกิดกลุ่มครั้งแล้วครั้งเล่านั้น ล้านไม้มีผลกระทบต่อความเจริญที่ได้พัฒนาไปอย่างสืบต่อเนื่องยาวนาน ความเปลี่ยนแปลงใหม่เกิดข้อนี้สภาพเดิมๆ ก็ไม่ออก ในยุคสมัยดังกล่าว จึงเปิดสู่โลกกว้าง รับอิทธิพลชนต่างชาติมาก โดยเฉพาะในภาคเหนือที่มีราชวงศ์ของอารยชนผลัดกันปกครองถึง 6 ราชวงศ์ ศาสนาพุทธมีอิทธิพลใหญ่หลวงในภาคนี้ในการเริงให้มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอก ทำมกlong ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการเปิดสู่โลกกว้างนั้น นักประวัติราชบัณฑิต ศิลปินและช่างฝีมือได้สร้างอารยธรรมไปสู่ความรุ่งโรจน์ปราภูชั้ดเจนในสมัยราชวงศ์ถัง มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองแตกต่างจากสมัยยั่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศิลปกรรม ต้นสมัยราชวงศ์ถัง (ศตวรรษที่ 7-8) จึงได้ชื่อว่าเป็นยุคคลาสสิกของอารยธรรมจีน อารยธรรมจีนมีจุดเด่นมากแล้วคือ สังคมร้อยรั้ดประสานกันเข้าสู่โครงสร้างการเมืองการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะและมีความสามารถที่จะปรับเปลี่ยนสิ่งแผลกปลอมหรือสิ่งใหม่ให้ประสานกลมกลืนกับสภาพลักษณะเด่น ประสาน “ใหม่ต่อเก่า” จนมีดุลยภาพและมีเอกลักษณ์ รัฐสมัยถังมีศักยภาพสูงและมีอารยธรรมเป็นที่น่าประทับใจแก่ผู้พบเห็นมาก บรรดาเจ้านายชั้นนำของชั้นสูงคือ ชนชั้นสูงผู้อุปถัมภ์ค้าจุนศิลปกรรม การสร้างสรรค์ศิลปกรรมล้วนได้รับอิทธิพลคติพุทธประสานกับคติเต่าเพื่อสนองตอบชนชั้นสูงชนชั้นสูงผู้ทรงคุณความรู้และมีเวลาเหลือเฟือ (Leisured class) ที่จะตีมด้ำบ้านศิลปกรรม ต้นสมัยราชวงศ์ถัง มีความเคลื่อนไหวทุ่มเทสรพกำลังเพื่อสนับสนุนการศึกษาศิลปวิทยาการ ส่งเสริมระบบสอนคัดเลือกเป็นข้าราชการ ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจจนมั่งคั่ง และเทคโนโลยีการพิมพ์ส่งเสริมการผลิตหนังสือสำหรับตัวรากมาย จิตกรรม วรรณกรรม และการศึกษาวิชาการเติบใหญ่แพร่หลาย เติมที่เสมือนดอกไม้บานสะพรั่ง เมื่อถึงฤดูกาลของมัน

ราชวงศ์ถังได้ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นด้วยการเปิดจีนสู่โลกกว้าง แต่ทั้งนี้มีได้หมายความว่า ราชวงศ์ถังจะยอมรับสิ่งแผลกใหม่เข้าสู่อารยธรรมจีนโดยง่ายในทุกกรณีเสียที่เดียว ขันติธรรมทางศาสนาที่เปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ศาสนาหลายในจีนมีได้หมายถึงการที่คนจีนจะยอมรับความเปลี่ยนแปลงโดยง่าย แม้วัฒนธรรมความเจริญในสมัยถังจะแสดงความผูกพันเกี่ยวข้องกับการที่จีนมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเอเชียกลางกีตามอย่างไรก็ตาม คตินิยมขันติธรรมในด้านวัฒนธรรม (Cultural tolerance) หรือการยอมรับวัฒนธรรมอันแตกต่างจากตน ก็เป็นคตินิยมที่แพร่หลายมากในแผ่นดิน ราชวงศ์ถังมีความสัมพันธ์มากกับชนเผ่าต่างชาติตามชายแดนติดกับอินเดียและตะวันออกไกล (Near East) มาก ความสัมพันธ์เช่นนี้จะไม่ปราภูชั้ดเจนในเครื่องอันมีแหล่งที่อยู่อาศัยของนักการทูต ทหาร ศิลปิน พ่อค้าและนักบวชคับคั่ง ฉะอันเป็นมหานครที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลกร่วมสมัย ในด้านขนาดและความยิ่งใหญ่ มหานครนี้คือแกนกลางของโลกเอเชีย-ยุโรป (Eurasian World)

ในปลายสมัยราชวงศ์ถัง จักรพรรดิจีนอันยิ่งใหญ่ได้มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกและอาณานิคมจีนได้รับอิทธิพลจากโลกภายนอกมากจนอารยธรรมจีนเองได้พัฒนาไปถึงจุดสมบูรณ์แบบโดยยังคงสามารถรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ อารยธรรมจีนได้พัฒนาอย่างสืบท่อเนื่องไปถึงสมัยราชวงศ์ต่อมาคือ ราชวงศ์ซ้อง จนยกที่จะค้นพบเลี้ยวเบ่งเขตอารยธรรมในระหว่างปลายสมัยราชวงศ์ถังถึงสมัยราชวงศ์ซ้อง (ศตวรรษที่ 8 ถึงที่ 13)

อิทธิพลชนต่างชาติที่นับว่าใหญ่หลวงคือ อิทธิพลของศาสนาพุทธนิกายมหายานต่อการสร้างสรรค์ศิลปกรรม แม้ต่อมา ราชวงศ์ถังจะลดอำนาจอิทธิพลของพุทธเจ้าลง แต่อิทธิพลพุทธเจ้าต่อศิลปกรรมมีได้ยุติลง ศิลปกรรมทางโลกของจีนยังคงได้รับอิทธิพลคติพุทธ ที่สำคัญยิ่งคือ อิทธิพลต่อจิตรกรรมมาก เมื่อถึงปลายสมัยราชวงศ์ถัง ศิลปะจีนได้เสื่อมคลายความนิยมในศาสนาพุทธไปมาก แม้แต่ศาสนาอิสลามเอง ก็ไม่เป็นที่นิยมนักในแวดวงศิลปกรรมของจีน

สำหรับคนจีนแล้ว ตัวอักษรมีค่าความหมายควรแก่การเคารพนับถือมากอย่างไม่เคยมีปรากฏในอารยธรรมชนชาติอื่น ในปลายสมัยราชวงศ์ถัง มีความตื่นตัวให้ความสำคัญแก่ความชำนาญพิเศษทางด้านอักษรศาสตร์มาก ฉันทลักษณ์ของร้อยกรอง รูปแบบของร้อยแก้ว และการสร้างสรรค์ความเป็นเลิศทางวิชาการ ล้วนมีความสำคัญมากในการสร้างอารยธรรมจีน ทุกหนแห่ง มีสถานศึกษาทั้งของรัฐและของเอกชนทั่วไป คนจีนมีความรู้อ่านออกเขียนได้และมีความชำนาญทางอักษรศาสตร์มาก ความเจริญทางอักษรศาสตร์เช่นนี้ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์จีน ไม่ว่าจะพิจารณาความเจริญในแง่ของปริมาณ หรือคุณภาพ หรือความหลากหลายประเภทของงานนิพนธ์ นอกจากนั้นแล้ว ปลายสมัยถังนั้นยังมีความนิยมโบราณคดีและศิลปกรรม การสืบคันและซื้อขายโบราณวัตถุเป็นไปอย่างจริงจังและกว้างขวางมากถึงขนาดโบราณวัตถุของแท้ต้องมีตราประทับรับรอง ทำให้โบราณวัตถุเป็นของสูงค่าที่ไฟแรงหาด้วยสายตา ทำการศึกษาโบราณวัตถุมักหมายถึงการศึกษาวิเคราะห์และแต่งตั้รำเพยเพร่การศึกษาโบราณวัตถุทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์และศิลปกรรม มีการลอกเลียนแบบซึ่งต่อมาเกิดเป็นสถาปัตยกรรมแบบจีน ความนิยมโบราณวัตถุทำให้คนจีนสนใจประวัติศาสตร์ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์และศิลปกรรม ในปลายสมัยถัง มีการศึกษาตำราคลาสสิก ศิลปกรรม โบราณวัตถุ ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และจิตรกรรม เก่า การศึกษา เช่นนี้มีให้หมายถึงการเพียรเรียนหาหรือค้นหาอดีต เพราะคนจีนมีจิตสำนึกและความคิดผูกพันกับประวัติศาสตร์จนทำให้สนใจความเก่าแก่ของสรรพสิ่งในอดีต (Antiquity) ไฟแรงหาโบราณวัตถุโบราณสถาน ยังไม่มีความสนใจศึกษาเรื่องในอดีตให้ลึกซึ้งถึงขนาดไฟแรงหาหลักฐาน

ในปลายสมัยถัง ความเปลี่ยนแปลงล้วนมีผลต่ออารยธรรมจีนให้มีการพินิจพิจารณา ไตร่ตรอง ยืนหยัดในประเทศนี้尼ยมทางด้านศิลป์ อักษรศาสตร์และความรู้วิทยาการที่มีมาแต่เดิม เป็นการสืบท่อเนื่องให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น อารยธรรมจีนรุ่งโรจน์ดังมวลดอกไม้บานรับรุ่งอรุณ อีกประการหนึ่ง ความเปลี่ยนแปลงได้ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาวิถีชีวิตในเมือง (Urbanization)

ศิลปกรรมและวิทยาการล้วนทันสมัยมีลักษณะสลับซับช้อนและแพร่หลายไปทั่วทั้งในด้านของปริมาณการผลิตและคุณภาพ จนถือได้ว่าปลายสมัยถังเป็นยุคทองหรือยุคคลาสสิกของอารยธรรมจีน เสมือนอารยธรรมจีนได้เกิดขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง (Renaissance) เป็นที่นิยมยกย่องและลอกเลียนแบบสำหรับชนต่างชาติเพื่อนบ้าน เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น อิ比利 น่าน เจ้า ชนตุนกุส (Tungus) ในแมนจูเรียตะวันออก เป็นยุคแห่งการลอกเลียนแบบจีนครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดสำหรับมนุษยชาติซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน และไม่ปรากฏอีกหลังยุคนั้น มวลมนุษยชาติผู้แวดล้อมจีนล้วนยกย่องว่าจีนยิ่งใหญ่ในยุคหน้า ทรงพลานุภาพด้วยกำลังและยานพาหนะอันเกรียงไกร มีการเมืองการปกครองที่ดีเลิศ มีอารยธรรมที่เจริญที่สุด การลอกเลียนแบบเกิดจากความพึงพอใจที่จะลอกเลียนแบบ เกิดจากความสัมพันธ์อันใกล้ชิด และ เพราะชั้นผู้ลอกเลียนเองก็มีระดับความเจริญมากพอที่จะสามารถลอกเลียนแบบจีนได้ อารยธรรมจีนได้พัฒนาถึงจุดสุดยอดแห่งความสมบูรณ์ มีระบบระเบียบที่គรค่าแก่การเคารพยกย่อง ความนิยมนาครอรม (Cosmopolitanism) ของราชวงศ์ถังเองคือจุดดึงดูดให้ทุกผู้ทุกนามโครงร่างอยตาม

4. อักษรศาสตร์

สังคมจีนนับถือความสามารถและความชำนาญพิเศษทางอักษรศาสตร์มากกว่าเป็นเล่นทางไปสู่ชื่อเสียงเกียรติคุณและลักษณะสักการ ความสามารถในการประพันธ์ร้อยแก้วร้อยกรอง ถือเป็นความจำเป็นโดยแท้ ในปลายศตวรรษที่ 5 ศาสนพุทธนิยมใช้ภาษาล้านสกุต ทำให้คณจีนเองเริ่มสนใจการออกเสียงของภาษา โดยเฉพาะการสะกดคำโดยถือเสียงเป็นเกณฑ์ ภาษาจีนมีการพัฒนาตามหลักการตั้งกล่าวมาก ใน ค.ศ. 754 ได้มีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถานสาขาอักษรศาสตร์ (Imperial Academy of Letters) ขึ้น

กระแสหลักของวรรณกรรมแห่งยุคยังคงยึดถือประเพณีนิยมเดิมและได้พัฒนาจนสมบูรณ์แบบในสมัยถัง กระแสตามประเพณีนิยมใหม่คือ ละครยอดนิยม (Popular drama) และวนนิยายซึ่งเดิมเป็นวรรณกรรมที่ถูกดูแคลนว่าเป็นวรรณกรรมของชนชั้นต่ำ รูปแบบของวรรณกรรมที่นิยม (Popular literary forms) มีความสัมพันธ์เกี่ยวนี้กับพัฒนาการของการพิมพ์ การเผยแพร่ การศึกษาเรียนรู้หนังสือและพัฒนาการของนาครอธรรมของอารยธรรมจีน สมัยถังนิยมวิจารณ์วรรณกรรม (Literary criticism) ซึ่งมีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 3 แล้ว ความก้าวหน้าทางวรรณกรรมโดยเด่นจากผลงานที่มีชื่อเสียงคือ **Wen-hsin tiao-lung** (Treatise on the Fundamentals of the Literary Arts, ตำราว่าด้วยพื้นฐานแห่งวรรณศิลป์) แต่งโดยหลิวเสีย (Liu Hsieh) ใน ค.ศ. 480 และ **Wen Hsuan** (Literary Selections, สรรนิพนธ์) ที่เชียวถุง (Hsiao T'ung, ค.ศ. 501-531) รวมรวมคัดเฉพาะตอนนี้พำนีเรื่องวรรณกรรมต่อไป

การประพันธ์ร้อยแก้วเข้าสู่คุทองในสมัยถังแล้ว และมีความเปลี่ยนแปลงในวิธีการประพันธ์ จากเดิมที่นิยมใช้ภาษาปูรุ่งแต่งศัพท์แสงไฟเราะ มาเป็นรูปแบบใหม่ที่เน้นความเรียบง่าย ถ่ายทอดตรงไปตรงมา แต่แบบใหม่ก็ไม่เป็นที่นิยมนัก ความพยายามที่จะเลิกใช้ภาษาศัพท์แสงตามความหมายสูงส่ง ยกที่จะเข้าใจได้นั้น ก็ประสบความล้มเหลวมาก ร้อยแก้วไม่สามารถจะใช้ภาษาถี่น้ำภาษาพูดได้อย่างกว้างขวาง ในปลายสมัยถัง เอกลักษณ์แห่งวรรณกรรมคือ การที่นักอักษรศาสตร์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นเกี๊ย นักประพันธ์หรือนักวิชาการล้วนเป็นชั้นราชการ รัฐบุรุษ ส่วนใหญ่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิลือชื่อในแวดวงอักษรศาสตร์ วรรณกรรมพัฒนาอย่างลีบต่อเนื่องไม่ขาดสายในยุคสมัยศาสนานพุทธรุ่งเรือง วรรณกรรมล้วนถูกจราจ្រเพื่อศาสนา

ราชวงศ์ถังได้เป็นผู้นำในการทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมนิยมพิมพ์เผยแพร่ ตำราคลาสสิก โดยชำระตำราคลาสสิก ให้เป็นตำรามาตรฐาน มีทั้งภาคที่เป็นตำราและภาคศึกษา อธิบาย วิเคราะห์และวิจารณ์ (Commentary) ตำราคลาสสิก ที่ผ่านการชำระแล้วนี้สมบูรณ์แบบใน ค.ศ. 638 ประมาณ ค.ศ. 500 ปรากภูวรรณกรรมลือชื่ออีกเรื่องคือ *Ch'ien-tzu wen* (Thousand Characters Classic, ตำราคลาสสิกพันคำ) ได้แต่งขึ้นโดยใช้คำไม่ซ้ำกันเลขถึง 1,000 คำ เป็นตำราบรรยายประวัติศาสตร์และปรัชญาของจีอ ถือเป็นตำราพื้นฐานสำหรับวิชาการ ราชวงศ์ถังได้ส่งเสริมการรวบรวมและการแต่งประวัติศาสตร์ฉบับหลวง (Standard Histories) ตามประเพณีนิยมเดิม วรรณกรรมประเภทปฏิทินพิสดาร (Almanac) สารานุกรม (Encyclopedia) ตำราวิชาการ เชพะสาขา และอักษรานุกรณ์ภูมิศาสตร์ (Gazetteer) มีมากมายหลายพันเรื่อง วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนพูดเรื่องประวัติศาสตร์ ภาษา และวัฒนธรรมนานาประเทศ วรรณกรรมประเภทนี้ที่ชื่อคือ *T'ung tien* (Comprehensive Compendium, วรรณกรรมย่อ) แต่งใน ค.ศ. 801 เป็นวรรณกรรมที่ย่อหรือสรุปเรื่องราววรรณกรรม และเรื่อง *T'ang hui yao* (Assembled Essentials on the T'ang, ชุมนุมเรื่องเกี่ยวกับสมัยราชวงศ์ถัง) ทั้งสองเรื่องเป็นแม่แบบบริเริ่มการแต่งสารานุกรม วรรณคดี ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญแทนประวัติศาสตร์ฉบับหลวงในการเผยแพร่ข้อมูลสารพัดเรื่อง สมัยถังยังนิยมแต่งชีวประวัติกันมาก *Kao sang Chuan* (Biographies of Eminent Monks, ชีวประวัติของพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงเกียรติคุณ) ได้ใช้วิธีการประวัติศาสตร์และประเพณีนิยมคดิพุทธในการประพันธ์ ผู้แต่งเป็นพระภิกษุนามทุยเจียว (Hui-chiao) แต่งใน ค.ศ. 519 หนังสือนี้เป็นต้นแบบสำหรับการแต่งชีวประวัติ วรรณกรรมพุทธศาสนาที่นิยมแต่งเป็นร้อยแก้วมาก มีทั้งเทพปกรณัม ชาดกและนิทาน แก่นของเรื่องตามวรรณกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นแก่นเรื่องของวรรณกรรมยุคต่อมา ภาษาที่ใช้เป็นภาษาสูงตามความนิยมแห่งยุค

กвинิพนธ์ของสมัยถังเป็นเอกลักษณ์แห่งวรรณกรรมสมัยถัง มีการเผยแพร่พิมพ์เป็นตำราคัมภีร์และวรรณคดี กвинิพนธ์รุ่งเรืองที่สุดในศตวรรษที่ 8 โดยมีเอกลักษณ์คือ ความนิยมสื่อความหมายโดยนัย (Literary Allusion) ร้อยกรองมีฉันทลักษณ์เป็นแบบแผน นิยมใช้ภาษาสูง เป็น

สำนวนโวหารแบบเดียวกับร้อยแก้ว และนิยมใช้ห่วงที่ลีลาการประพันธ์ (Style) แบบเล่นถ้อยคำ สำนวนโวหารอย่างมีความสมดุล ส่วนใหญ่นิยมแบบวลีหนึ่งมี 4 และ 6 พยางค์ ฉันทลักษณ์ที่ขึ้น เชื่อที่สุดคือ โคลง (Lyric Poetry) โคลงออกเสียง 5 พยางค์ 5 จังหวะ (Shih หรือ Syllable Meter) เป็นกวีนิพนธ์แบบเด่าที่แสดงความเป็นตัวของตัวเองในการแสดงความรู้สึกนึกคิด ภรีชั้นชื่อในการใช้ฉันทลักษณ์แบบนี้คือ เกาเฉียน (T'ao Ch'ien หรือ T'ao Yuan-ming, ค.ศ. 376–427) เป็นภรีปราชารย์ผู้นิยมลัทธิเต้า ฉันทลักษณ์อื่นก็มีปรากวูเช่น ริเริ่มโคลงแบบ 7 พยางค์แข่งกับ ฉันทลักษณ์มาตรฐาน 5 พยางค์ แบบ 8 พยางค์ที่มีความสั้นยาวัดและเร้าความรู้สึกมากก็เป็น ฉันทลักษณ์แบบหนึ่งที่นิยมกันมาก ฉันทลักษณ์มาตรฐานและแบบต่างๆ ต่อมาจึงซึ่ดไป ในศตวรรษที่ 9 ฉันทลักษณ์ใหม่ปรากวูคือ จื้อ (J'zu) ซึ่งมีความริเริ่มจากบทเพลงพื้นเมืองที่ร้องตามร้านน้ำชาและสถานเริงรมย์ ฉันทลักษณ์ใหม่นี้ไม่เคร่งครัดรูปแบบและภาษาหนัก ภรีปราชารย์แห่งฉันทลักษณ์แบบนี้คือ หลิยู (Li Yu) จักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ถังภาคใต้ (Southern Tang) ในศตวรรษที่ 10 ภรียิ่งใหญ่ที่สุดแห่งสมัยถังมี 2 ท่านคือ หลิปอ (Li Po หรือ Li T'ai-po, ค.ศ. 701–762) ผู้นิยมลัทธิเต้า และดูฟู (Tu Fu, ค.ศ. 712–770) ผู้นิยมลัทธิชงจื้อ ทั้งสองท่าน มีแบบอย่างเฉพาะตนในการประพันธ์ ภรีอีกท่านที่นิยมมากในเกาหลีและญี่ปุ่นคือ ปอจูอี (Po Chu-i, ค.ศ. 772–846) เพราะใช้วิธีการแต่งและภาษาที่เรียบง่ายมาก อาจจะนับได้ว่า ยุคทองของ กวีนิพนธ์คือ สมัยถัง

อารยธรรมจีนปลายสมัยถังมีความคิดริเริ่ม อันสืบเนื่องมาจากระบบสอบคัดเลือกเป็น ข้าราชการ ระบบนี้ส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้าศิลปวิทยาการและสร้างสรรค์ศิลปกรรม โลก ทรงคนของผู้ปกครองได้แปรเปลี่ยน จากเดิมเป็นโลกทรงคนของนักชนนักปักครองที่นิยมการสร้าง จักรวรดิมาเป็นโลกทรงคนของนักปักครองปัญญาชนผู้ใจแสวงหาสันติสุขและการสร้างความ เจริญเพื่อให้ชีวิตมีความสุข โลกทรงคนพลเรือนเช่นนี้ยอมแตกต่างจากโลกทรงคนที่หารแน่นอน และมีผลต่อชาติกรรมของบ้านเมืองด้วย เพราะผู้ปกครองผู้ใจสันติมักไม่นิยมคติที่ว่า “แม้หวัง ตั้งส่งบ จงเตรียมربให้พร้อมสรรพ” จักรวรดิที่ยิ่งใหญ่และเจริญย่อมมีหนทางที่จะถูกทำลายได้โดย ง่าย เมื่อปราศจากพลังอำนาจทางทหารเป็นเครื่องค้ำจุน ราชวงศ์ถังผู้สร้างอารยธรรมยิ่งใหญ่จึง เพชรบุญจดจบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ใน ค.ศ. 908

5. ศิลปกรรม

5.1 สถาปัตยกรรม

ศิลปกรรมของราชวงศ์ถังโดยเฉพาะสถาปัตยกรรมเหลือร่องรอยมาถึงปัจจุบัน น้อยมาก เพราะส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ผุพังไปหมด และถูกทำลายด้วยภัยธรรมชาติตามกาลเวลา และ ด้วยน้ำมีมนุษย์เอง ถึงกระนั้น สถาปัตยกรรมก็ยังมีร่องรอยปรากวูให้ศึกษาได้บ้างว่า สถาปัตย-

กรรม แบบถังมีความเรียบง่ายและมีรูปทรง (form) สมดุล นิยมเส้าไม้และทับหลังเป็นองค์ประกอบ
สำคัญ อาคารนิยมมีหลาຍชั้น ที่นิยมมากคือ อาคารหอคอยชั้นพัฒนามากจากอาคารชั้นเดียว และ
พระสูปเจดีย์ 12 ชั้น ทุกชั้นมีหลังคากระเบื้องเคลือบ อาคารสาธารณณะนิยมมีหลังคากระเบื้องทรง
ลาดมากกว่าทรงตรง ชายคางอนโคงขึ้น หลังคาแบบนี้เป็นแบบสถาปัตยกรรมของภาคใต้มากกว่า
ภาคเหนือ

ศาสนานพุทธนิกายมหายานมีอิทธิพลทำให้คนจีนนิยมสร้างวัดวาอารามตามชื่อเช้าถ้า
เป็นห้อง คูหา วิหารหรือเป็นวัดทั้งหลังเป็นวัดที่สร้างด้วยศิลา (Rock Temples)

5.2 ปฏิมากรรม

ปฏิมากรรมจีนเองก็ได้รับอิทธิพลคติพุทธนิกายที่นิยมการสร้างพระพุทธเป็นปฏิมากรรม
และวัดถุมงคล ปฏิมากรรมจีนคติพุทธนิยมใช้หินเป็นวัสดุสำคัญ ศิลปกรรมโดยเฉพาะปฏิมากรรม
คติพุทธนิกายเองก็ได้รับอิทธิพลจากศิลปแบบป่ากีสถาน อัฟกานิสถาน และกรีซแบบเซเลน
(Hellenistic art) เครื่องประจักษ์พยานคือ พระพุทธรูปคันธารราชภูรี อาจจะกล่าวได้ว่า ปฏิมากรรม
จีนสมัยถังได้รับอิทธิพลคติพุทธนิกายมาก ปฏิมากรรมมีทั้งที่เป็นพระพุทธรูปขนาดต่าง ๆ และ
ปางต่าง ๆ และเทวรูปตามคติตามนิกาย รูปปฏิมาลัวนนิยมสร้างเหมือนรูปร่างมนุษย์ที่มีส่วนสัด
งดงามสมบูรณ์ตามคติกrig ปฏิมากรเป็นรูปมนุษย์และสัตว์ในตำนานเทพนิยายขนาดต่าง ๆ แบบ
ต่าง ๆ และภาชนะเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยศิลา ดินเผาและเคลือบ เป็นเครื่องตกแต่งทั้งภายใน
ภายนอกของสุสาน วัดวาอาราม วัง และอาคารสถานที่สาธารณะ สนับสนุนตอบความต้องการของทาง
โลกและทางธรรม สมัยถังแทบทะนับได้ว่าเป็นยุคทองของปฏิมากรรมจีน เมื่อศาสนาพุทธเริ่ม
ความนิยมลง และมีได้รับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากชนชั้นสูงก็ทำให้ความนิยมสร้างปฏิมากรรมลดลงมาก
แม้แต่ศิลปกรรมคติพุทธในสมัยสื่อมความนิยมก็ขาดความคงทน มีแต่ความทลายบ่อมีต่อ
ปฏิมากรรมลือชื่อที่สุดของสมัยถังปราภูที่กลุ่มถ้ำทุนหวง (Tun-huang Caves)

ก่อนสมัยถังตั้งแต่ ค.ศ. 500 เป็นต้นมา ศิลปการเขียนตัวอักษรหรืออักษรจิตรศิลป์
(Calligraphy) ถือเป็นศิลปะชั้นสูง ศิลปินผู้เชี่ยวชาญในศิลปกรรมนี้คือ หวานสีจือ (Wang Hsi-chih,
ค.ศ. 321-379) ศิลปินนี้มีอิทธิพลใหญ่หลวงไม่น้อยไปกว่าอิทธิพลคติพุทธนิกายที่มีต่อจิตรกรรม
จิตรกรรมอันล้ำเลิศล้วนเป็นงานศิลป์ที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อพระราชทาน วงการชนชั้นปักครอง
นับถือยกย่องผู้มีความสามารถสามารถทางจิตรกรรม จิตรกรยิ่งใหญ่แห่งยุคคือ อู่เตาชวน (Wu Tao-hsuan)
ผู้มีกิจติศักดิ์เลื่องลือในการวาดภาพทิวทัศน์ (Landscapist) และเป็นผู้ริเริ่มในการวาดโดยคำนึง
ถึงความได้ส่วนสัดในภาพ ตลอดจนการใช้ศิลปการเขียนตัวอักษรในการวาดภาพ ภาพวาดของเขา
ส่วนใหญ่จะเป็นภาพวาดพระพุทธเจ้า จิตรกรลือชื่ออีกสองท่านคือ หลีซือชุน (Li Ssu-hsun, ค.ศ.
651-720) และหวานเหวย (Wang Wei, ค.ศ. 699-759) ทั้งสองท่านเป็นทั้งจิตรกรและกวีที่มีชื่อมาก
เป็นผู้ริเริ่มตั้งสถานศึกษาจิตรกรรมสาขาภาพวาดทิวทัศน์ในภาคเหนือและภาคใต้

ราชวงศ์สังยังสีบทอดงานศิลปะของอดีตในด้านต่าง ๆ ให้รุ่งเรือง ที่นับว่าเป็นชื่อมากรือ การนิยมผลิตคันฉ่องตามแบบอย่างของสมัยยังที่นิยมผูกலวดลายเรขาคณิตไว้ที่ด้านหลังของคันฉ่อง สมัยถัง คันฉ่องนิยมผูกลวดลายเป็นพรรณพุกษา ทอตเป็นแนวโค้งงวเป็นเครื่องถาน (Flowing flora) และริเริ่มผูกลวดลายเป็นรูปสัตว์ (Animal orientation) คันฉ่องสมัยถังเป็นงานศิลปะขึ้นเอกของศิลป พลาสติก (Plastic Art)

ราชวงศ์เลื่อมถอยอำนาจ

จักรพรรดิของราชวงศ์ถังเป็นจักรพรรดิที่ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ มีความมั่งคั่งและอารยธรรมอันรุ่งเรืองยิ่ง รัชกาลที่แสดงความรุ่งโรจน์เช่นนั้นมากมี 2 รัชกาล คือ รัชสมัยจักรพรรดิไทจุง (T'ai Tsung, ค.ศ. 626-649) และรัชสมัยจักรพรรดิชوانจุง (Hsuan Tsung, ค.ศ. 712-756) เป็นระยะหัวเสี้ยวหัวต่อในวัฏจักรแห่งราชวงศ์ เพราะขณะที่บ้านเมืองกำลังเผชิญภัยภาวะวัฏจักรแห่งราชวงศ์นั้น อารยธรรมจึงเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องไปสู่ระยะหัวเสี้ยวหัวต่อเป็นระยะแสกนได้น้า รัชกาลนี้แสดงความรุ่งเรืองแต่ความเจริญล้วนต้องสิ้นเปลืองทรัพยากรธรรมชาติทรัพยากรมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโครงสร้างการเมืองการปกครอง ระบบป้องกัน หรือการสถาปนาพระราชวัง ราชวงศ์มีแต่รายจ่ายทั่วมายรับ เพราะการจัดเก็บภาษีไม่ได้ผลเต็มที่ รัชกาลนี้มีความพยายามที่จะปฏิรูประบบป้องกันจักรพรรดิ การจัดเก็บภาษี ป้องกันความแตกแยกแบ่งฝ่ายในระบบราชการ ระวังป้องกันมิให้แม่ทัพในห้องถินมีอำนาจและระวังป้องกันอนารยชนรุกรานพร้อม ๆ กับการระวังป้องกันมิให้เกิดกบฏภายใน เมื่อสิ้นรัชกาลนั้นแล้ว การปฏิรูปนั้นก็หมดพลัง การคลังไม่มีระเบียบ การจัดเก็บและจ่ายรายได้แผ่นดิน การบริหารราชการมีความแตกแยกร้าวลึกระหว่างส่วนกลางกับส่วนภูมิภาคและกองทหารห้องถิน ตลอดจนความแตกแยกในวงราชการเอง การป้องกันจักรพรรดิล้วนตกอยู่ในมือของแม่ทัพนายกองซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนต่างด้าว

การเมืองในพระราชสำนักของก็มีความร้อนแรงมีผลกระทบต่อบ้านเมืองด้วย วภูจักรแห่งราชวงศ์มีแบบอย่างตามประเพณีว่า เมื่อใดจักรพรรดิทรงฝึกไฟในการคุณ หรือมีได้ทรงใส่พระทัยในพระราชกิจอันใด พระมเหสีเทวีย่อมล่วงพระราชกิจ ความเสน່หอาลัยในอิสตรีมักทำให้เกิดความสับสนแยกไม่ออกระหว่างความรักกับหน้าที่ จักรพรรดิชวนจุ่งทรงพระชนมายุได้ 60 พรรษา ได้ทรงลุ่มหลงพระสนมทวยากรุ่ยเฟย (Yang Kuei-fei, เดียวเป็นหม่องห้ามในพระราชโกรสماก่อน) จนทรงละพระราชกิจให้แม่ทัพชนต่างชาติซึ่ง อันลุชัน (An Lu-shan) เรื่องอำนาจถึงขนาดคุณกำลังไว้ 200,000 คน บังคับบัญชากองทหารถึง 3 แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม่ทัพอันลุชันได้ชิงอำนาจแข่งกับน้องชายของพระสนมทวยากรุ่ยเฟย จนถึงขั้นแตกหักใน ค.ศ. 755 เมื่อแม่ทัพอันลุชันได้ชิงราชย์ จักรพรรดิชวนจุ่งต้องเสด็จหนีไปมณฑลเสฉวน ทรงสละราชย์และตรัสสั่งให้ประหารพระสนมทวยากรุ่ยเฟยและน้องชายตามคำกราบบังคมทูลของบรรดาทหารตามเสด็จ

แม้วันลุขันจะเชิงราชย์ได้ แต่ก็ถูกบุตรชายของตน lob ฝ่าด้วยใน ค.ศ. 757 ความแตกแยกกันเองถึงขั้นเปิดศึกซึ่งกันและกันนี้เปิดโอกาสให้ราชวงศ์ถังสามารถตั้งตัวติด พลิกที่นี่สถานการณ์ขึ้นได้ ด้วยการได้รับความช่วยเหลือจากอนารยชนกลุ่มอุยกูร์ (Uighur) ในการสถาปนาเจ้ากรพระองค์ใหม่ขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 763 นับแต่นั้นมา ราชวงศ์เริ่มเลื่อมอำนาจลงตามลำดับด้วยเหตุเพหภัยของพ่อเดิน ปัญหาประชากรล้นจักรวรดิจนตกทุกข์ได้ยาก และการปกครองที่ขาดประสิทธิภาพความไม่สงบภายในได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติวิสัย ตั้งแต่ศตวรรษที่ 9 เมื่อผู้คนยากไร้ไม่มีกำกันแล้ว ลูกอิอิเป็นกบฏขวางทางล้ำครั้ง บรรดาแม่ทัพตามภูมิภาคได้อวยโภคสร้างอำนาจมาขึ้น ท้าทายอำนาจจักร แมกบูญขวางทางลูกปราบได้บ้าง แต่ยังเสริมอำนาจผู้ปรบประมาศือ บรรดาแม่ทัพ ศึกซึ่งอำนาจจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ใน ค.ศ. 907 จนเป็นเหตุให้ราชวงศ์ถังต้องสิ้นสุดอำนาจลงในปีต่อมา ทั้งราชวงศ์ถังและราชวงศ์ถังต่างเผชิญวิกฤตแห่งราชวงศ์ แต่สถานการณ์ทางการทหาร เช่นนั้นและภาวะบ้านเมืองไร้ชื้อไร้เปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ แจ้งกว่าสมัยยังมี ลูกอิอิเป็นกบฏ บุกเข้ามาในราชอาณาจักร จึงมีข้อควรคิดพิจารณาว่า น่าจะมีปัจจัยใดเป็นสำคัญที่ทำให้ราชวงศ์ถังต้องสิ้นอำนาจในสภาพเช่นนั้น

ปัจจัยแรกน่าจะเป็นปัญหาประชากรซึ่งเคยคุกคามราชวงศ์ยังมาแล้ว ปัญหานี้ได้คุกคามราชวงศ์อีก ประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตามธรรมชาตินั้นส่วนใหญ่ยากไร้ไม่มีที่ดิน การจัดสรรที่ดินตามระบบเสมอภาคไม่สามารถแก้ปัญหาได้และต้องกลับกลายเป็นเครื่องมืออันฉ้อฉลสำหรับชนชั้นสูงในการครอบครองที่ดินของชาวนา ครอบครัวชาวนาไม่ได้รับที่ดินจากการจัดสรรในศตวรรษที่ 7 ที่ดินเพาะปลูกส่วนใหญ่กลับเป็นที่ดินขนาดเล็กที่กำหนดให้ถือครองได้ถาวร (Permanent holding) ตามระบบจัดสรรเสมอภาค ส่วนที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ตกเป็นของชนชั้นสูงและเป็นนาหหลวง ภาระหนักที่ต้องเสียภาษีรายหัวจากการเพาะปลูกและทดแทนการถูกเรียกเกณฑ์แรงงานก็บีบคั้นให้ชาวนาไม่สามารถจะแบกรับต่อไปได้ จำต้องทิ้งที่นา หรือขายที่นาให้ชนชั้นเจ้าที่ดินแล้วขอเช่าที่นาทำกินต่อไป โดยต้องชำระค่าเช่าเป็นผลผลิตกึ่งหนึ่งซึ่งก็ยังนับว่าต่ำกว่าอัตราภาษีรายหัวที่ต้องเสียแก่รัฐ ชนชั้นเจ้าที่ดินให้เช่าที่ดินและให้ยืมหรือให้เช่าอุปกรณ์การทำนาด้วย การจัดสรรที่ดินเสมอภาคที่ล้มเหลวจึงมีผลกระทบต่อการคลังของรัฐ เพราะเก็บภาษีรายหัวได้น้อยมาก แต่ครั้นส่วนกลางเปลี่ยนภาษีรายหัวเป็นภาษีที่ดิน ภาษีการค้าและภาษีครอบครัว (Family หรือ household tax) 9 ประมาณฐานะผู้ช่วยภารภาษี ผู้รับภารภาษีอย่างหนักก็ยังคงเป็นชาวนาที่ยังมีที่ดินทำกิน ส่วนชาวนาส่วนใหญ่ที่ไม่มีที่ดินไม่ต้องเสียภาษี ทำให้รัฐขาดรายได้อีก การจัดเก็บภาษีใหม่ไม่สามารถแก้ปัญหาการจัดเก็บภาษีได้ตามจุดมุ่งหมาย เพราะผู้เสียภาษียังคงมีจำนวนเท่าเดิมแต่ต้องเสียภาษีมากขึ้น

ความทุกข์ยากของชาวนาผู้มีที่ดินสืบเนื่องมาจากการบัญชาดแคลนที่ดิน ปัญหาภารภาษีและการเรียกเกณฑ์แรงงาน ชาวนาส่วนใหญ่ที่เช่าที่นาทำกินก็สิ้นความเป็นไท ตกเป็นข้าช่วงใช้

ของชนชั้นสูง รัฐจึงขาดรายได้และแรงงาน กองทัพและกำลังกึ่งทหารที่มาจากการเกณฑ์ขาดกำลังพลหมุนเวียนด้วย จนต้องจ้างทหารอาชีพแทน ทำให้ระบบป้องกันชายแดนภาคเหนือขาดประสิทธิภาพ การชนส่งข้าวเปลือกไปตามเส้นทางคลองกึ่งต้องจ้างแรงงานแทนการเกณฑ์ การเรียกเกณฑ์แรงงานเพื่องานหลวงยังคงมีแต่เรียกได้น้อย การแก้ปัญหาที่ดินและภาษีจนถึงขนาดพัฒนาสถาบันการจัดการที่ดินและจัดเก็บภาษีประสบความล้มเหลวมาโดยตลอดดังกล่าว เมื่อขาดแคลนทรัพยากรแผ่นดิน ราชวงศ์จึงประสบปัญหาการทหาร การคลังและปัญหาที่ดินที่เรื้อรัง

จริงอยู่ ราชวงศ์ถังเป็นราชวงศ์ที่สร้างจีนเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่รุ่งโรจน์ แต่ก็เป็นราชวงศ์ที่ก่อเกิดความแตกแยกแบ่งฝ่ายขึ้นในบ้านเมืองด้วย ชนชั้นชาราชการจากการสอบคัดเลือกได้ซึ่งอำนาจจากการปกครองจากชนชั้นสูงรุ่นเก่าได้สำเร็จตั้งแต่รัชสมัยจักรพรรดินีอู่ แต่แล้วชนชั้นสูงชาราชการก็มีความแตกแยกซึ่งอำนาจกันเองหันหัวในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ระบบราชการที่เชื่อมความแตกแยกภายในเข่นนั้นย่อมขาดประสิทธิภาพไว้ประสิทธิผล ตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 พระราชนำมาจที่ไม่ได้ตั้งมั่นเด็ดขาดกิ่งเสริมให้เกิดความนิยมที่จะปกครองแบบกระจายอำนาจโดยปริยาย ส่วนกลางไม่มีอำนาจในการกำกับดูแลและควบคุมการปกครองส่วนภูมิภาค การรวมอำนาจไว้ผลอย่างสื้นเชิง บรรดาผู้ว่าราชการและแม่ทัพล้วนตั้งตนเป็นใหญ่ท้าทายอำนาจ บางรัชสมัยมีความพยายามจะแก้ไขปัญหาการปกครองโดยส่งผู้ตัวแทนราชการไปตรวจสอบราชการเป็นครั้งคราวบ้าง หรือส่งแม่ทัพภูมิภาค (Regional Commander) ไปประจำภูมิภาคเพื่อเป็นหัวผู้ว่าราชการและผู้บัญชาการทหาร ควบคุมราชการทหารและพลเรือนในพื้นที่สำคัญและพื้นที่ที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ซึ่งจัดตั้งเป็นภูมิภาค 8 พื้นที่ วิธีนี้กลับส่งเสริมให้เกิดมีขุมอำนาจท่ามกลางหัวชีน เพราะแม่ทัพคุมกำลังพลนับแสนยี่ม้อมีอำนาจในการปกครองและในกระบวนการ จักรวรรดิจีนจึงก้าวเข้าสู่ยุคชุนศึก (Warlord) การแก้ปัญหาการปกครองไม่สำเร็จเป็นปัจจัยนำความเสื่อมถอยอำนาจมาสู่ราชวงศ์ถัง

ภัยอนามัยนรุกรานตามพรอมแคนภาคเหนือก็เป็นปัญหาใหญ่เช่นกัน ภัยคุกคามบังคับให้ราชวงศ์ถังต้องพัฒนาการทหารให้มีศักยภาพสูง โดยจัดตั้งกองทัพ กองกำลังกึ่งทหาร และกองทหารประจำถิ่นตามจุดยุทธศาสตร์ กำลังเหล่านี้เป็นทหารผ่านศึก ส่วนใหญ่เป็นชนต่างชาติ ตั้งกำลังตามห้องถีนเป็นนิคมทหาร (Military Colony) เมื่อเกิดภัยนรุกรานขึ้นใหญ่ ราชวงศ์ถังใช้วิธีการให้ส่วนกลางจัดตั้งกองทัพ ตั้งกองบัญชาการและแต่งตั้งแม่ทัพนายกองออกศึก เมื่อสื้นภัยสั่งคราม กองทัพประเภทนี้กิ่งยุบเลิกไป กองทัพจีนประเภทต่างๆ ตั้งกล่าวประกอบกำลังในลักษณะที่ไม่เหมาะสมที่จะปรับกับอนามัยชนผู้มีความคล่องตัวในการรบบนหลังม้า ยกตัวกองทัพขนาดต่างๆ กล้ายเป็นพลังอำนาจทางทหารสำหรับแม่ทัพผู้เป็นผู้ว่าราชการการด้วยในการตั้งตนเป็นใหญ่ท้าทายอำนาจ จักรวรรดิ การเกณฑ์คนเข้ากองทัพก็ลดลงมาก มีแต่คนหนี้เกณฑ์จนต้องจ้างชนต่างชาติเป็นทหารแทน การทหารในเมืองต่างชาติย่อมเป็นอันตรายต่อความมั่นคงปลอดภัยของจักรวรรดิ และทำให้จักรวรรดิต้องพินาศล่มจมในที่สุด

อนารยชนกลุ่มต่าง ๆ รุกรานจีน ชนชาติอิเบตี้ดแห่งทารีมได้ใน ค.ศ. 683 และเดยรุกเข้านครฉางอันได้ใน ค.ศ. 763 อนารยชนได้พิสูจน์ให้เห็นว่า ระบบป้องกันโดยใช้กองทหารอาชีพไม่มีประสิทธิภาพ เพราะกำลังพลเป็นชนต่างด้าวมาจากการทั่วทุกสารทิศ มีได้มีที่ตินทำกินอันจะก่อเกิดความรู้สึกห่วงเห็นต้องปกป้องสุดชีวิตเหมือนระบบกองกำลังกึ่งทหารในต้นสมัยถัง กองทัพอาชีพจะรักภักดีต่อแม่ทัพนายกองมากกว่าต่อราชวงศ์ กองทัพที่มาจากการจ้างยังทำให้ราชวงศ์ต้องสื้นเปลืองบทหารมากอีกด้วย ตามชายแดนที่ห่างไกลไม่มีกองทัพอาชีพประจำการ ราชวงศ์ใช้การทูตเจริญไม่ตรึงกับอนารยชนเพื่อนบ้าน และได้อาศัยอนารยชนผู้รุกรานให้เป็นทหารรับจ้างทำหน้าที่เป็นรั้วของจักรวรรดิ ความมั่นคงปลอดภัยจึงย่อมไม่ปราภูมิแน่นอน การทหารจีนได้เลื่อมศักดิ์ภาพตามลำดับเป็นเวลาติดต่อกันมาถึง 500 ปี

ระบบการป้องกันดังกล่าวจ่าย่อมทำให้จักรวรรดิสื้นอำนาจจลง ราชวงศ์ถังพยายามจะขยายอาณาเขตโดยทุ่มเทสรพกำลังเต็มที่ระหว่าง ค.ศ. 650–670 แต่ก็ล้มเหลว จีนไม่สามารถปราบอิเบตได้ราบคาบใน ค.ศ. 679 ต่อมาก็พ่ายแพ้ในการรบกับน่านเจ้าใน ค.ศ. 751 และพ่ายแพ้ชนชาวอาหรับที่บีริเวนทาลัส (Talas) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของเทือกเขาไทรุ่น้อยในเอเชียกลาง ความประชัยครั้งนั้นได้ปิดฉากอำนาจจีนในเอเชียกลาง อาหารบมุสลิมได้เข้าครอบครองแทน ใน ค.ศ. 763 ชาวนิเบตได้เข้าครอบครองมณฑลกานสู ปิดฉากอำนาจจีนในการครอบครองชินเกียง (Sinkiang) เป็นเวลาต่อมาถึง 1,000 ปี

ความไม่มั่นคงอันเกิดจากภูมิประเทศและภูมิศาสตร์ ตลอดจนรุกราน ทำให้จีนต้องกระทำการศึกสงคราม สื้นเปลืองทรัพยากรในแผ่นดิน ราชวงศ์ไม่สามารถจะบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราชภูมิได้ แม้แต่ระบบการคลประทานซึ่งเป็นหัวใจการเกษตรก็ถูกทอดทิ้ง การเพาะปลูกจึงได้ผลผลิตน้อยมาก อีกประการหนึ่ง ทั้งข้าราชการ พ่อค้าและเจ้าที่ติน ล้วนเกิดขึ้นเมืองราชภูมิ ทุกช่องชานา โดยเนื้อแท้คือทุกช่องแผ่นดิน ชาวนาขาดที่ทำกิน เผชิญกับการเรียกเก็บภาษีและแรงงานอย่างหนักทั้งจากการและจากชนชั้นสูง พ่อค้า นายทุนเงินถูกและเจ้าที่ติน อีกทั้งภัยธรรมชาติซ้ำเติม ผลผลิตไม่เพียงพอแก่การยังชีพ ชาวนาอดอยากรายได้แต่สุดท้ายขาดอดตาย ภัยธรรมชาติเกิดขึ้นซึ่งทำลายทรัพย์สิน โดยปกติ เมื่อเกิดภัยพิบัติ เป็นประเพณีมาช้านานแล้วว่า ราชวงศ์ผู้ปกครองต้องบรรเทาสาธารณภัยและบรรเทาทุกข์แก่ราชภูมิด้วยการลดภาษี แจกช้าแก่ราชภูมิและเพิ่มมาตรการสอดส่องการปกครองภูมิภาค ถึงกระนั้น ความทุกข์ยากก็ยังทับถมทวีคุณจนท้ายสุดชาวนาต้องลุกขึ้นเป็นกบฏครั้งแล้วครั้งเล่าในศตวรรษที่ 8 ใน ค.ศ. 880 กบฏชาวนาถึงขนาดยึดนครโลทยางและฉางอัน (ค.ศ. 881) เหล่าชุมชนและชุมชนศักดิ์มักจ่ายโอกาสชิงอำนาจจรุ้วก่อการกบฏด้วย กบฏชาวนาและกบฏชุมชนศักดิ์ย่อมทำให้ราชบัลลังก์สั่นสะเทือน ครั้งที่ร้ายแรงมากคือ กบฏแม่ทัพอันสูงชัน แม่กบฏในศตวรรษที่ 8 และ 9 ไม่สามารถล้มล้างราชวงศ์ได้โดยตรง แต่ทำให้ฐานรากแห่งอำนาจสั่นคลอน ราชวงศ์ถังถึงกาลวราษฎร์ด้วยน้ำมือของราชวงศ์เอง

มากกว่า เพระพระราชนักเต็มไปด้วยศึกชิงอำนาจระหว่างข้าราชการ ขันที และพระราชวงศ์ค่านุวงศ์ฝ่ายใน จักรพรรดิทรงตกเป็นทุ่นเชิดในบางรัชกาล และบางรัชกาลจักรพรรดิก็ทรงพยายามชิงอำนาจจากข้าราชการฝ่ายหน้า การปักครองที่รวมอำนาจไว้ที่สถาบันกษัตริย์ได้ทำให้เจ็นหนึ่ไม่พ้นความเป็นป่วนทางการเมืองครั้งแล้วครั้งเล่า เพระชาตาบ้านเมืองซึ่งอยู่กับองค์จักรพรรดิ จักรพรรดิจีนที่กวางไห่ญี่ประเทศ ยอมเป็นการเหลือวิสัยที่จะปักครองได้ทั่วถึงสำหรับจักรพรรดิผู้ทรงไว้พระปรีชาสามารถ ว่าระสุดท้ายของราชวงศ์ถังจึงมาถึงใน ค.ศ. 908 เมื่อเหล่าแม่ทัพนายกองกระทำศึกชิงเจ้ายทธิจักรแล้วล้มล้างราชวงศ์ลง